Anna MAJDZIŃSKA

Ekonomiczne następstwa zmian w strukturach ludnościowych w krajach Unii Europejskiej[1]

Zmiany, jakie zachodzą w strukturach demograficznych większości krajów europejskich, przejawiające się przede wszystkim postępem starzenia się populacji, wywołują wiele konsekwencji, w tym również negatywnych (zarówno społecznych jak i ekonomicznych). Do najistotniejszych należy zaliczyć zmniejszanie się potencjalnych zasobów pracy oraz spadek wydolności finansowej systemów emerytalnych. Problem ten jest szczególnie poważny w krajach, w których wraz ze zmniejszaniem się zasobów pracy współwystępuje względnie niska aktywność zawodowa ludności. Następstwa te należy postrzegać perspektywicznie, a odpowiednie działania, mające na celu m.in. ich łagodzenie, podejmować już teraz.

Celem artykułu jest ocena obecnych i przyszłych zmian w strukturach demograficznych obszarów Europy, ze szczególnym uwzględnieniem Polski, a także próba wskazania ich ekonomicznych następstw.

Źródło informacji wykorzystywanych w analizach stanowią dane zamieszczone na stronie internetowej GUS oraz Eurostatu dotyczące Polski oraz krajów europejskich[2] w końcu lat 2002 i 2012 oraz przewidywanych w roku 2019[3]. Graficznym obrazem uzyskanych rezultatów są kartogramy wykonane w programie Quantum Gis (ver. 1.6.0), przy wykorzystaniu danych (warstw) dostępnych na stronie Eurostatu (GISCO)[4].

---

[1] Praca współfinansowana ze środków na naukę: nr projektu N N114 144640.

[2] Rozważania dotyczą przede wszystkim Unii Europejskiej (UE), gdyż w niemalże wszystkich krajach Wspólnoty przeprowadzane (lub planowane) są reformy mające na celu niwelowanie następstw (głównie ekonomicznych) wynikających ze zmian w strukturze wieku populacji.

[3] W bazie Eurostatu informacje te *de facto* opublikowane zostały według stanu na 1 stycznia w latach 2003 i 2013 oraz przewidywanego w 2020 r. Informacje dotyczące Polski, pochodzące z publikacji GUS, przedstawiono według stanu na 31 grudnia w latach 2002 i 2012 oraz przewidywanego na 31 grudnia 2019 r. W przypadku prognozy rozważania prowadzone były w nieodległym czasie, aby z dużym prawdopodobieństwem (i niskim ryzykiem błędu) wskazać najbliższe, przewidywane zmiany w obrębie struktury wieku populacji Polski i pozostałych krajów UE oraz ich ekonomiczne następstwa.

[4] © *EuroGeographics dla granic administracyjnych* (*EuroGeographics for the administrative boundaries*); *Geographical…* (GISCO), 2013; *Quantum…*, (2012).

CHARAKTERYSTYKA KRAJÓW EUROPY ZE WZGLĘDU NA ELEMENY STRUKTURY WIEKU POPULACJI

Rozkład wieku ludności determinowany jest przez wiele czynników, zarówno demograficznych (np. poziom dzietności, umieralności, rozmiary migracji) jak i innych. Współcześnie Europę cechuje znaczne zróżnicowanie pod względem odsetka ludności w poszczególnych grupach wieku (największe dotyczy udziału dzieci oraz osób starszych w danej populacji)[5]. Istnieją bowiem obszary charakteryzujące się wysokim udziałem dzieci przy względnie niskim udziale osób starszych (a tym samym i relatywnie niskiej medianie wieku), a także regiony charakteryzujące się wysokim zaawansowaniem starości demograficznej (i wysokiej wartości wieku środkowego populacji).

Z punktu widzenia rozwoju demograficznego (i pośrednio ekonomicznego) pożądane jest, aby populację charakteryzował możliwie wysoki udział najmłodszych grup wieku (0—14 lat i 15—44 lata) oraz możliwie niski udział grupy najstarszej. Im wyższy odsetek dzieci, tym zazwyczaj wyższy potencjał demograficzny danego państwa i niższe zaawansowanie starości demograficznej.

Spośród krajów UE w końcu 2012 r. najwyższym odsetkiem dzieci w wieku 0—14 lat charakteryzowały się Irlandia, Francja i Wielka Brytania, najniższym zaś Niemcy, Bułgaria i Włochy (tabl. 1).

TABL. 1. STRUKTURA WIEKU LUDNOŚCI KRAJÓW EUROPEJSKICH (w %) ORAZ WARTOŚCI INDEKSU STAROŚCI (*IS*) I MEDIANY WIEKU (*ME*) W 2012 R.

Kraje[a]	Struktura wieku				*IS*	*ME*
	0—14	15—44	45—64	65+		
UE-28						
Irlandia	21,9	42,7	23,2	12,2	0,56	35,4
Cypr	16,4	45,9	24,5	13,2	0,81	36,0
Słowacja	15,4	44,5	27,0	13,1	0,86	37,6
Polska	**15,0**	**43,3**	**27,5**	**14,2**	**0,95**	**38,0**
Luksemburg	17,0	42,5	26,6	14,0	0,82	38,3
Wielka Brytania	17,6	39,7	25,5	17,2	0,98	38,8
Czechy	14,8	41,6	26,7	16,8	1,13	40,4
Francja	18,6	37,7	26,2	17,5	0,94	40,4
Malta	14,6	40,9	27,4	17,2	1,18	40,5
Szwecja	16,9	38,6	25,4	19,1	1,13	40,7
Estonia	15,8	39,9	26,4	18,0	1,14	40,8
Rumunia	15,1	41,6	26,9	16,4	1,08	40,8
Belgia	17,0	38,5	26,9	17,6	1,03	40,8
Węgry	14,4	41,3	27,1	17,2	1,19	40,9
Dania	17,4	38,0	26,7	17,8	1,02	40,9
Hiszpania	15,2	40,9	26,2	17,7	1,17	41,0
Holandia	17,2	38,0	28,0	16,8	0,98	41,3
Litwa	14,7	39,5	27,5	18,2	1,24	41,6

[5] Wartości współczynników zmienności, wyznaczonych jako ilorazy odchylenia standardowego i średniej arytmetycznej dla poszczególnych grup wieku w rozważanych krajach, w 2012 r. wyniosły odpowiednio: 0—14 lat — 0,12; 15—44 lata — 0,06; 45—64 lata — 0,05 i 65+ lat — 0,16.

TABL. 1. STRUKTURA WIEKU LUDNOŚCI KRAJÓW EUROPEJSKICH (w %) ORAZ WARTOŚCI INDEKSU STAROŚCI (*IS*) I MEDIANY WIEKU (*ME*) W 2012 R. (dok.)

Kraje[a]	Struktura wieku				*IS*	*ME*
	0—14	15—44	45—64	65+		
UE-28 (dok.)						
Łotwa	14,4	39,6	27,2	18,8	1,30	41,7
Finlandia	16,4	36,9	27,9	18,8	1,14	41,8
Słowenia	14,5	39,4	29,0	17,1	1,18	41,8
Chorwacja	14,9	38,5	28,4	18,1	1,21	41,9
Grecja	14,7	39,3	25,9	20,1	1,37	41,9
Austria	14,4	39,4	28,1	18,1	1,25	42,0
Portugalia	14,8	38,7	27,1	19,4	1,31	42,1
Bułgaria	13,6	39,5	27,8	19,2	1,41	42,3
Włochy	14,0	37,1	27,8	21,2	1,51	43,5
Niemcy	13,1	36,4	29,8	20,7	1,58	45,2
Inne, wybrane kraje europejskie						
Mołdawia	16,1	47,8	26,2	9,9	0,62	33,8
Islandia	20,7	41,7	24,7	12,9	0,63	35,4
Macedonia	17,0	44,8	26,1	12,0	0,70	36,4
Czarnogóra	18,7	41,8	26,3	13,2	0,70	36,7
Norwegia	18,4	40,7	25,3	15,7	0,85	38,1
Białoruś	15,4	42,5	28,3	13,8	0,89	38,4
Ukraina	14,6	42,7	27,5	15,2	1,04	38,8
Szwajcaria	14,9	39,8	27,8	17,4	1,16	41,5
Serbia	14,4	38,6	29,4	17,6	1,23	42,2

[a] W artykule użyto kodów krajów stosowane przez Eurostat (*Statistics*..., 2013).
U w a g a. Uporządkowanie krajów według niemalejących wartości *ME*.
Ź r ó d ł o: *Statistics*..., 2013; opracowanie własne.

W końcu drugiej dekady XXI w. ranking krajów UE z punktu widzenia badanego miernika w znacznej części będzie kształtował się podobnie, przy czym prawdopodobnie w większości z nich odnotowane zostaną nieco wyższe jego wartości (tabl. 2).

TABL. 2. STRUKTURA WIEKU LUDNOŚCI KRAJÓW UE (w %) ORAZ WARTOŚCI INDEKSU STAROŚCI (*IS*) I MEDIANY WIEKU (*ME*) W 2019 R.

Kraje	Struktura wieku				*IS*	*ME*
	0—14	15—44	45—64	65+		
Irlandia	22,3	38,9	24,3	14,4	0,64	37,1
Cypr	17,2	42,0	24,2	16,5	0,96	37,9
Wielka Brytania	18,2	37,7	25,4	18,7	1,03	38,9
Luksemburg	16,7	40,1	27,5	15,7	0,94	40,3
Słowacja	15,6	41,5	26,8	16,1	1,03	40,7
Polska	**15,6**	**40,8**	**25,8**	**17,9**	**1,15**	**40,8**
Szwecja	17,9	36,7	24,8	20,6	1,15	41,0
Estonia	17,2	37,8	25,8	19,1	1,11	41,1
Litwa	16,2	38,4	27,8	17,6	1,09	41,1
Francja	18,1	36,1	25,6	20,2	1,11	41,2
Malta	15,0	39,8	24,7	20,5	1,37	41,3
Belgia	17,3	36,8	26,7	19,2	1,11	41,4
Rumunia	14,8	40,4	27,3	17,4	1,17	41,5

TABL. 2. STRUKTURA WIEKU LUDNOŚCI KRAJÓW UE (w %) ORAZ WARTOŚCI INDEKSU STAROŚCI (*IS*) I MEDIANY WIEKU (*ME*) W 2019 R. (dok.)

Kraje	Struktura wieku				*IS*	*ME*
	0—14	15—44	45—64	65+		
Dania	17,0	36,6	26,6	19,9	1,17	41,7
Łotwa	15,0	38,4	27,6	19,0	1,27	42,0
Czechy	15,7	38,4	26,2	19,6	1,25	42,1
Węgry	14,4	39,7	26,2	19,7	1,37	42,1
Finlandia	16,9	36,0	25,0	22,1	1,31	42,1
Holandia	16,2	36,2	27,9	19,7	1,22	42,3
Słowenia	15,2	36,7	28,3	19,8	1,30	43,0
Hiszpania	14,9	37,1	28,9	19,1	1,28	43,0
Bułgaria	14,9	36,5	27,8	20,9	1,40	43,3
Portugalia	13,6	37,6	28,2	20,6	1,51	43,4
Austria	13,9	36,9	29,4	19,8	1,42	43,5
Grecja	14,8	35,4	28,8	20,9	1,41	43,9
Włochy	13,5	34,5	29,6	22,3	1,65	46,0
Niemcy	12,6	34,0	30,3	23,0	1,83	47,1

U w a g a. Jak przy tabl. 1.
Ź r ó d ł o: jak przy tabl. 1.

Znaczne terytorialne różnice wartości obserwowane są również w przypadku udziałów grupy 15—64 lata[6]. Jej subpopulacja w wieku 15—44 lata stanowi młodszą grupę obecnych i przyszłych zasobów pracy. Zmieniający się odsetek ludności w tej grupie wieku sygnalizuje przyszłe zmiany ilościowe podaży na rynku pracy (korzystnie jest, gdy jest on możliwie wysoki). Spośród krajów UE najniższym odsetkiem tej grupy wieku charakteryzują się Niemcy, Finlandia i Włochy, najwyższym zaś: Cypr, Słowacja, Polska, Irlandia i Luksemburg (tabl. 1). Również w końcu 2019 r. najniższym udziałem osób w wieku 15—44 lata będą charakteryzowały się Niemcy i Włochy, a także Grecja, najwyższym zaś Cypr, Słowacja i Polska (tabl. 2).

Z punktu widzenia postępu procesu demograficznego starzenia się[7] istotne znaczenie ma również odsetek subpopulacji w wieku 45—64 lata. Udziały ludności z tej grupy wieku w najbliższych latach, na skutek falowania struktur, zasilą zasób najstarszej części populacji, pogłębiając tym samym w większości krajów europejskich stadium starości demograficznej. Obecnie spośród krajów UE najniższe udziały osób w wieku 45—64 lata obserwowane są w Irlandii, na Cyprze, w Szwe-

[6] Prezentowany podział na biologiczne grupy wieku w dużym stopniu utożsamić można z kryterium ekonomicznym. Informacje na ten temat w poszczególnych krajach są dosyć trudne do uzyskania. Ponadto, ze względu na ich różne przedziały, zakres porównywalności tych danych jest ograniczony.

[7] Starzenie się populacji, stanowiące w wielu aspektach wyzwanie dla większości krajów Europy, definiowane jest jako stopniowy, systematycznie występujący wzrost udziałów osób starszych w populacji (Holzer, 2003, s. 139; Okólski, Fihel, 2012, s. 143), przy czym jako próg starości najczęściej przyjmowany jest wiek 65 lat. Głównymi czynnikami determinującymi ten proces w krajach europejskich są spadek dzietności (znacznie poniżej poziomu gwarantującego prostą zastępowalność generacji) oraz wydłużanie się przeciętnego dalszego trwania życia. Istotne znaczenie w tym względzie mają również migracje ludności. Następowanie po sobie kolejno niżów i wyżów demograficznych, czyli tzw. falowanie struktur, osłabiają lub przyspieszają w danym okresie postęp tego procesu (Frątczak, 2002, s. 22).

cji i Wielkiej Brytanii, najwyższe zaś w Niemczech i Słowenii. W końcu drugiej dekady XXI w. do krajów UE o najniższej wartości omawianego odsetka zaliczać się będą: Cypr, Irlandia, Malta, Szwecja i Finlandia, natomiast najwyższy jego poziom ma być w Niemczech i we Włoszech, a także w Austrii, Hiszpanii i Grecji.

W 2012 r. najniższym zaawansowaniem starości demograficznej spośród krajów UE (mierzonym za pomocą odsetka ludności starszej w populacji) charakteryzowały się Irlandia, Cypr i Słowacja, natomiast najwyższym Włochy, Niemcy[8] i Grecja (tabl. 1). Dynamika zmian wartości tego miernika wskazuje, że w latach 2002—2012 niemalże wszystkie kraje Wspólnoty, podobnie jak większość pozostałych państw europejskich, doświadczyły postępu starości demograficznej[9], ale tempo tych przemian było mocno zróżnicowane. Największym przyrostem odsetka ludności starszej charakteryzowała się Malta (4,3 p.proc.), a także: Czechy, Łotwa, Dania, Holandia, Niemcy, Litwa i Finlandia (3—3,5 p.proc.), natomiast najmniejszym Belgia i Hiszpania (0,5—0,7 p.proc.) oraz Irlandia i Wielka Brytania (1,1—1,2 p.proc.).

Jednocześnie Niemcy i Włochy charakteryzują się najwyższymi wartościami indeksu starości (*IS*)[10] — w 2012 r. w krajach tych na 1 dziecko w wieku 0—14 lat przypadało odpowiednio 1,6 i 1,5 osoby w wieku 65+, a pod koniec bieżącej dekady należy oczekiwać wzrostu wartości tego miernika. Są to również kraje legitymujące się zarówno teraz, jak i w niedalekiej przyszłości najwyższymi wartościami mediany wieku ludności (tabl. 1 i 2).

Większość krajów europejskich charakteryzuje się relatywnie wysokimi wartościami współczynnika obciążenia demograficznego osobami starszymi[11]. W roku 2012 najniższą jego wartość notowały: Słowacja, Irlandia, Cypr, Polska i Luksemburg (gdzie na 100 osób w wieku 15—64 lata przypadało 18—20 osób w wieku 65+), najwyższą zaś Włochy (33 osoby), a także Szwecja, Grecja i Niemcy (30—31 osób).

ZMIANY W STRUKTURZE WIEKU POPULACJI UE Z PUNKTU WIDZENIA NASTĘPSTW EKONOMICZNYCH

W większości krajów UE obserwowany będzie w najbliższych latach spadek wartości odsetka ludności w wieku 15—24 lata, przy wzroście odsetka ludności w wieku 55—64 lata, czyli frakcji osób odpowiednio wchodzących na rynek pracy oraz znajdujących się w wieku poprzedzającym wiek emerytalny (wykr. 1). Zmiany te sygnalizują następstwa ekonomiczne, obserwowane przede wszystkim na rynku pracy oraz w kontekście stabilności systemów emerytalnych.

---

[8] Populacja Niemiec „kurczy się" od 2005 r., przy czym gdyby nie dodatnie saldo migracji, proces ten rozpocząłby się już na początku lat 70. XX w. (Henseke i in., 2009, s. 12).

[9] Wyjątek stanowił Luksemburg, gdzie miał miejsce nieznaczny spadek udziału tej subpopulacji wynoszący 0,05 p.proc.

[10] Im indeks starości jest wyższy ponad wartość równą jeden, przyjmowanej jako próg starości demograficznej, tym wyższe zaawansowanie tego stanu (Kowaleski, 2011, s. 24).

[11] Współczynnik ten wyznaczono jako iloraz liczby osób w wieku 65+ do liczby osób w wieku 15—64 lata.

Wykr. 1. ODSETEK LUDNOŚCI W KRAJACH UE ORAZ INNYCH KRAJACH EUROPEJSKICH

W wieku 15—24 lat

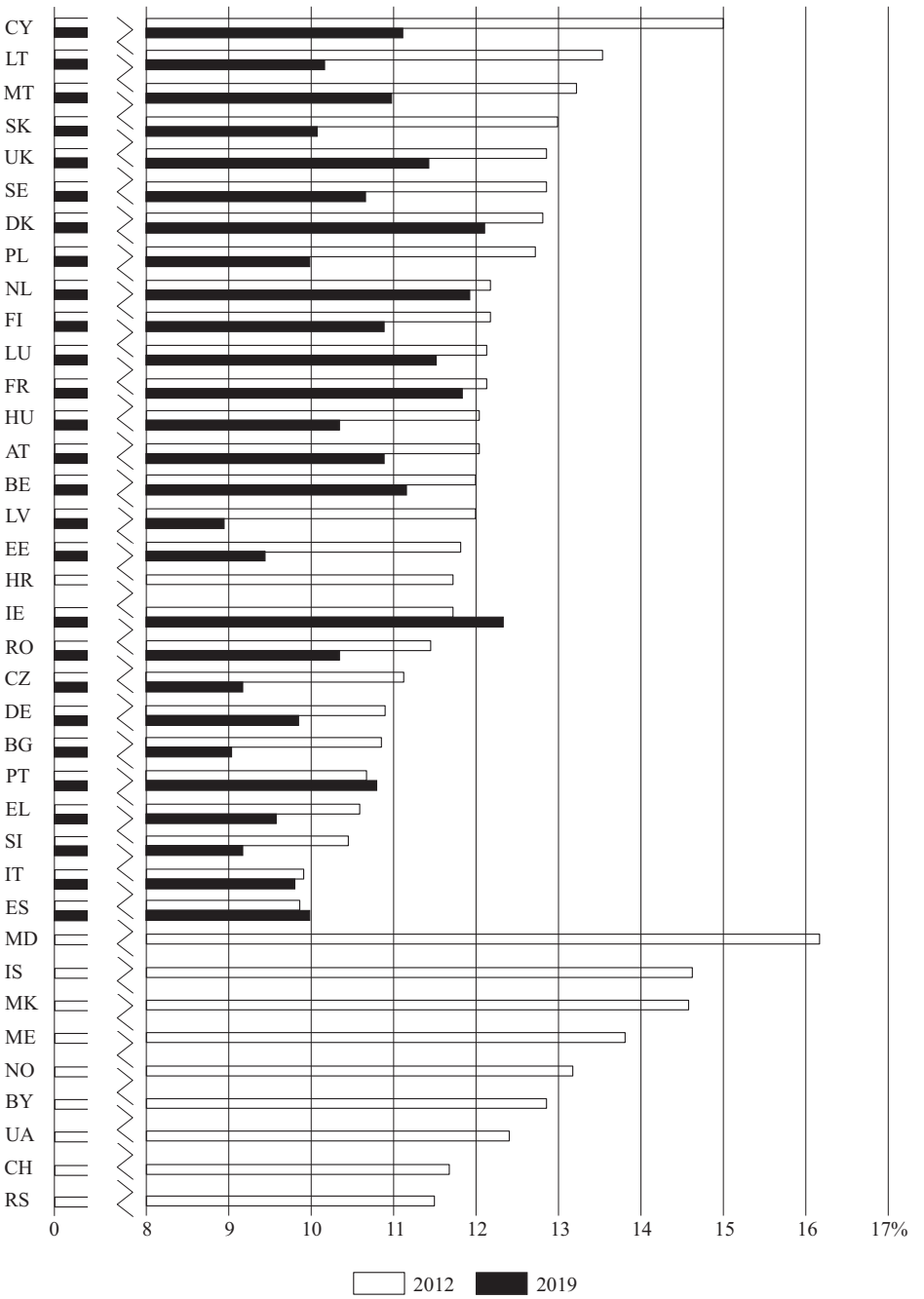

Wykr. 1. ODSETEK LUDNOŚCI W KRAJACH UE ORAZ INNYCH KRAJACH EUROPEJSKICH (dok.)

W wieku 55—64 lat

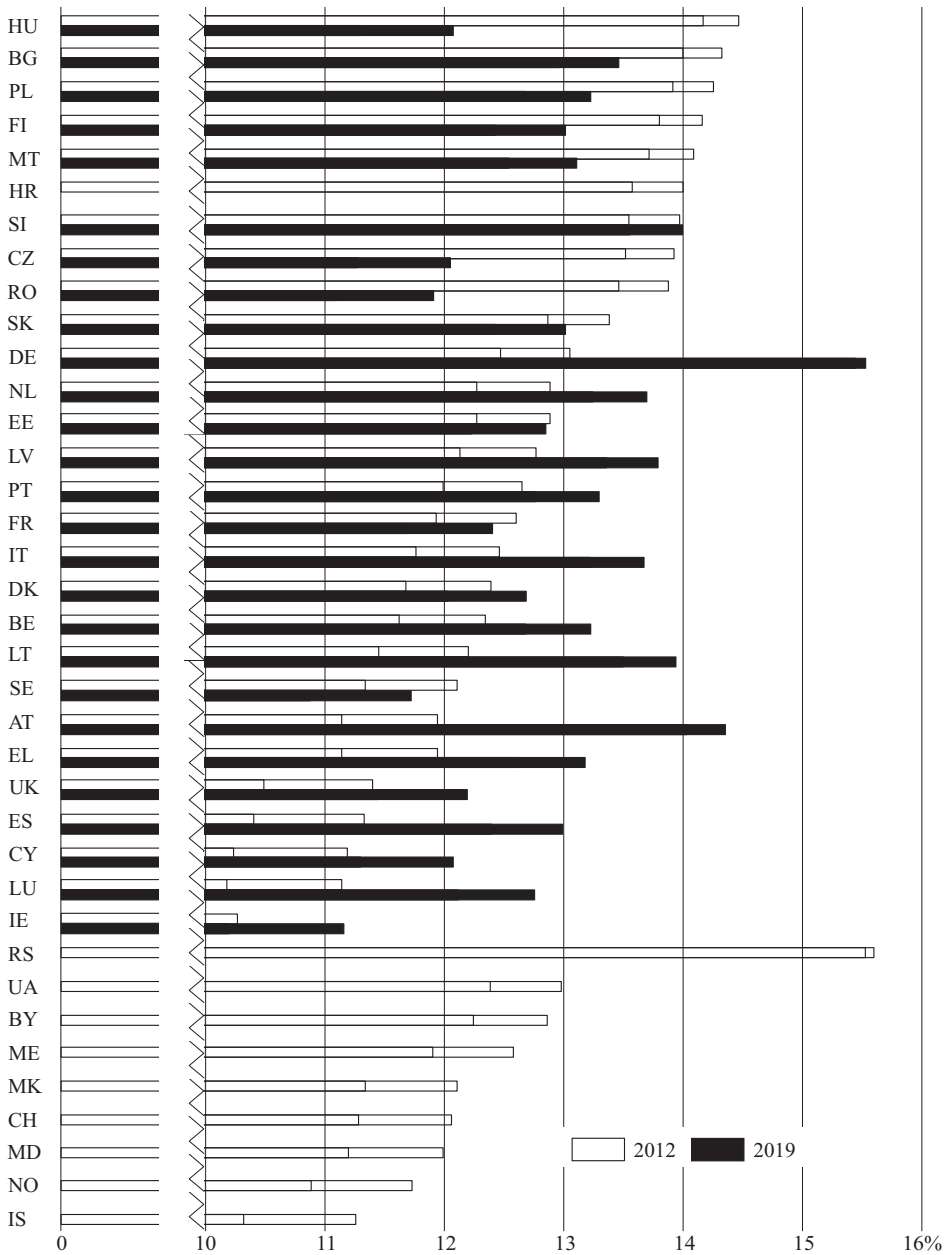

U w a g a. Uporządkowanie według nierosnących wartości wskaźnika, przy czym najpierw wymieniono kraje UE, a następnie inne kraje europejskie; w bazie Eurostatu dla roku 2019 przedstawiono jedynie informacje o strukturze wieku populacji krajów UE-27.

Ź r ó d ł o: *Statistics...*, 2013; opracowanie własne.

Wykr. 2. WSKAŹNIK ROTACYJNOŚCI POTENCJALNYCH ZASOBÓW PRACY ($L_{15—24}/L_{55—64}$) W KRAJACH UE ORAZ INNYCH KRAJACH EUROPEJSKICH

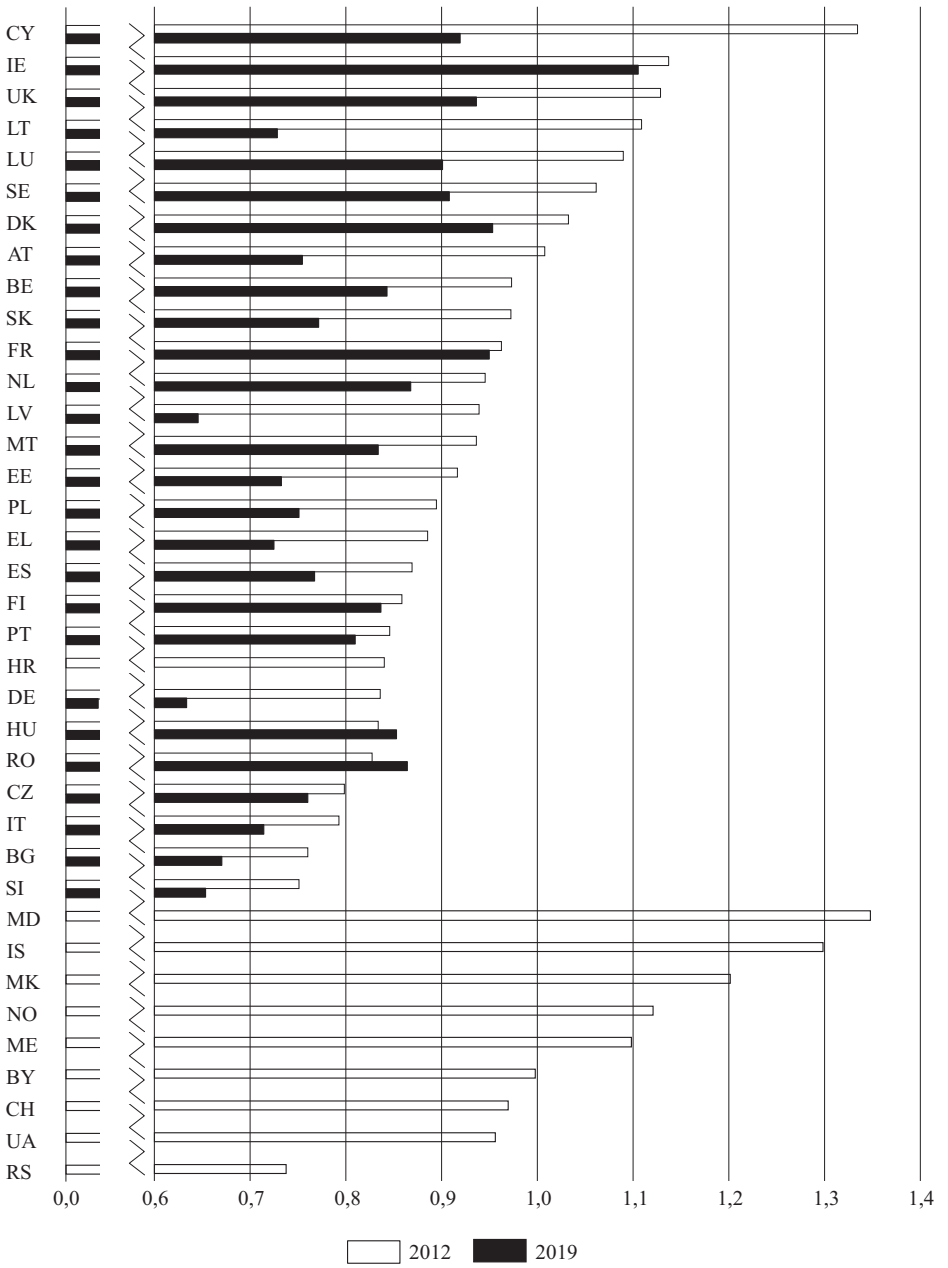

U w a g a. jak przy wykr. 1.

Ź r ó d ł o: jak przy wykr. 1.

W 2012 r. spośród krajów UE najwyższym odsetkiem osób w wieku 15—24 lata cechowały się: Cypr, Litwa, Malta i Słowacja, najniższym zaś: Hiszpania (zwłaszcza część środkowa i północna tego kraju), Włochy (szczególnie część północna i środkowa), Słowenia, Grecja, Portugalia, Bułgaria i Niemcy (szczególnie część wschodnia). W 2019 r. udział ten będzie najwyższy w: Irlandii, Danii, Holandii i Francji, czyli krajach, w których obecnie notowane są względnie wysokie wartości współczynnika dzietności, natomiast najmniej korzystna sytuacja wystąpi na Łotwie, w Bułgarii, Słowenii i Czechach (wykr. 1 i 3).

Wykr. 3. ODSETEK LUDNOŚCI NA POZIOMIE NTS 2 W 2011 R.

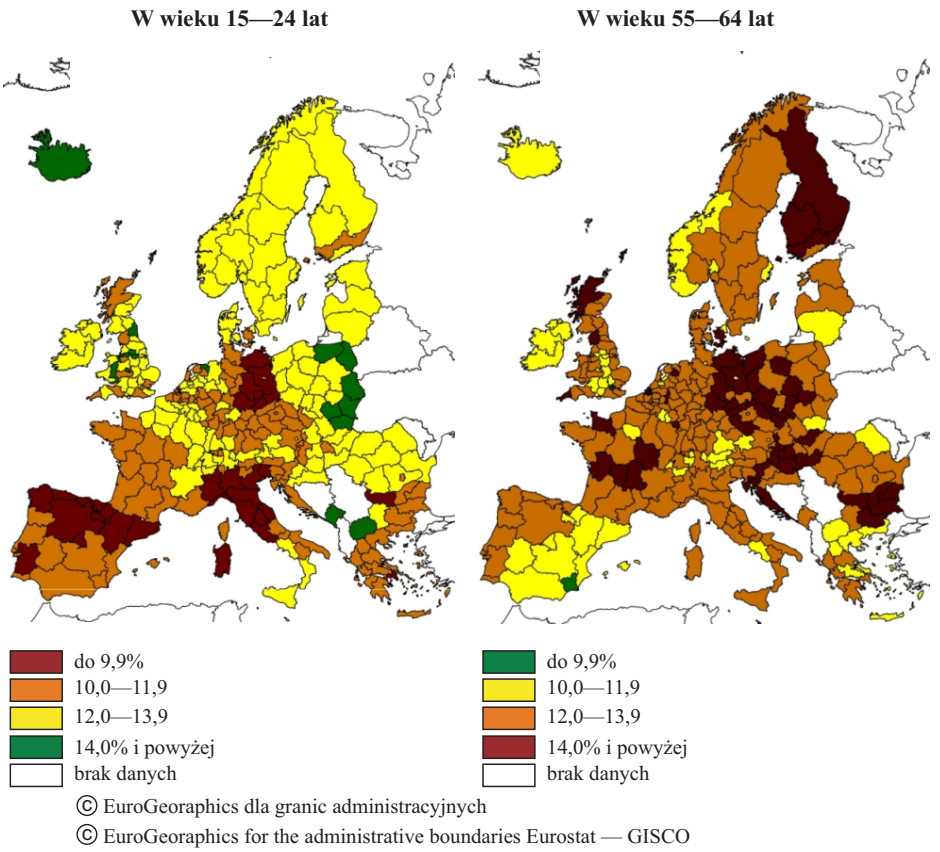

Ź r ó d ł o: jak przy wykr. 1.

Spośród krajów UE w 2012 r. najwyższym udziałem ludności z grupy wieku poprzedzającego wiek emerytalny legitymowały się: Węgry, Bułgaria, Polska (szczególnie województwa części zachodniej i centralnej), Finlandia i Malta (wykr. 1 i 3). Osoby z tej grupy w ciągu analizowanej dekady zasilać będą zasoby ludności w wieku poprodukcyjnym. W kolejnych latach w większości krajów

obserwowany będzie wzrost tego odsetka. W 2019 r. najwyższym udziałem osób w wieku 55—64 lata charakteryzować się będą: Niemcy, Austria i Litwa (w których wzrost prawdopodobnie wyniesie odpowiednio 2,5 p.proc., 2,4 p.proc. i 1,7 p.proc.), a także Słowenia (cechująca się takim samym wskaźnikiem w porównywanych latach).

Biorąc pod uwagę wskaźniki rotacyjności potencjalnych zasobów pracy[12] można stwierdzić, że najkorzystniejszą sytuacją w rozpatrywanych grupach wieku spośród krajów UE charakteryzują się: Cypr, Irlandia, Wielka Brytania i Litwa. W krajach tych w 2012 r. iloraz grup wieku — 15—24 lata do 55—64 lata — przekraczał wartość 1,1 (czyli występowała lekko rozszerzona zastępowalność zasobów pracy z grupy wyjścia z aktywności zawodowej przez ludność znajdującą się w przedsionku tej aktywności), najmniej korzystną zaś: Słowenia, Bułgaria, Włochy i Czechy, gdzie na 100 osób w wieku 55—64 lata w 2012 r. przypadało niespełna 80 osób w wieku 15—24 lata (wykr. 2). Regionalne zróżnicowanie wartości tego miernika (na poziomie NTS 2) w 2011 r. przedstawiono na wykr. 4.

W 2019 r. spośród krajów UE niewielką nadwyżką liczebną osób zasilających potencjalne zasoby pracy nad liczbą osób z przedpola wieku emerytalnego cechować się będzie jedynie Irlandia. Najmniej korzystna sytuacja w tym względzie wystąpi w: Niemczech, Łotwie, Słowenii, Bułgarii oraz we Włoszech i Grecji, gdzie na 100 osób w wieku 55—64 lata przypadać będzie 63—70 osób w wieku 15—24 lata (w Polsce 75 osób).

Przedstawione informacje wskazują na zasoby pracy mierzone udziałem biologicznych grup wieku w danym kraju. Jednakże tylko część tych osób stanowi rzeczywiste zasoby ludności aktywnej zawodowo. Spośród krajów UE w grupie osób w wieku 15—64 lata frakcja ta jest najwyższa w: Szwecji, Holandii, Danii i Niemczech, gdzie 77—80% osób w tej grupie wieku wykazuje aktywność zawodową[13] (wykr. 5). Jednocześnie kraje te cechuje jeden z najwyższych spośród państw Wspólnoty całkowity czas trwania aktywności zawodowej w ciągu całego życia (39—40 lat), przy względnie niskich różnicach w obrębie płci (wykr. 6).

Najniższa wartość współczynnika aktywności zawodowej w grupie 15—64 lata występuje: w Chorwacji, na Malcie, we Włoszech, w Rumunii i na Węgrzech (60—65%), przy relatywnie najniższym w UE średnim czasie aktywności zawodowej w całym życiu (29—31 lat). Umiarkowanie wysoką aktywnością zawodową cechuje się również Polska (67%), przy czym przeciętna liczba lat pracy w naszym kraju wynosi 32 lata (w przypadku mężczyzn i kobiet odpowiednio 34 i 29 lat).

---

[12] Autorka ma świadomość, że w pierwszej z tych grup znalazły się roczniki stanowiące grupę przedpola i początku aktywności zawodowej (grupa „wejścia" na rynek pracy), w drugiej zaś roczniki stanowiące grupę przedpola i początku (w przypadku kobiet) wieku emerytalnego (grupa „wyjścia"), dlatego grup tych nie można w pełni utożsamiać z rocznikami tworzącymi przedpole wieku produkcyjnego i emerytalnego. Powodem przyjęcia proponowanego podejścia są różne granice wieku emerytalnego obowiązujące w krajach europejskich. Ponadto przedstawiony opis sytuacji krajów UE stanowi tło rozważań dla Polski, w przypadku której aktywność zawodowa w obu rozpatrywanych grupach jest mało zróżnicowana (zarówno w ujęciu ogółem, jak i w przekroju województw).

[13] Przytaczana jest wartość współczynnika aktywności zawodowej. Zasób osób aktywnych zawodowo stanowią pracujący oraz bezrobotni (osoby niezatrudnione, ale wyrażające gotowość do podjęcia pracy).

Wykr. 4. WSKAŹNIK ROTACYJNOŚCI POTENCJALNYCH ZASOBÓW PRACY ($L_{15—24}/L_{55—64}$) NA POZIOMIE NTS 2 W 2011 R.

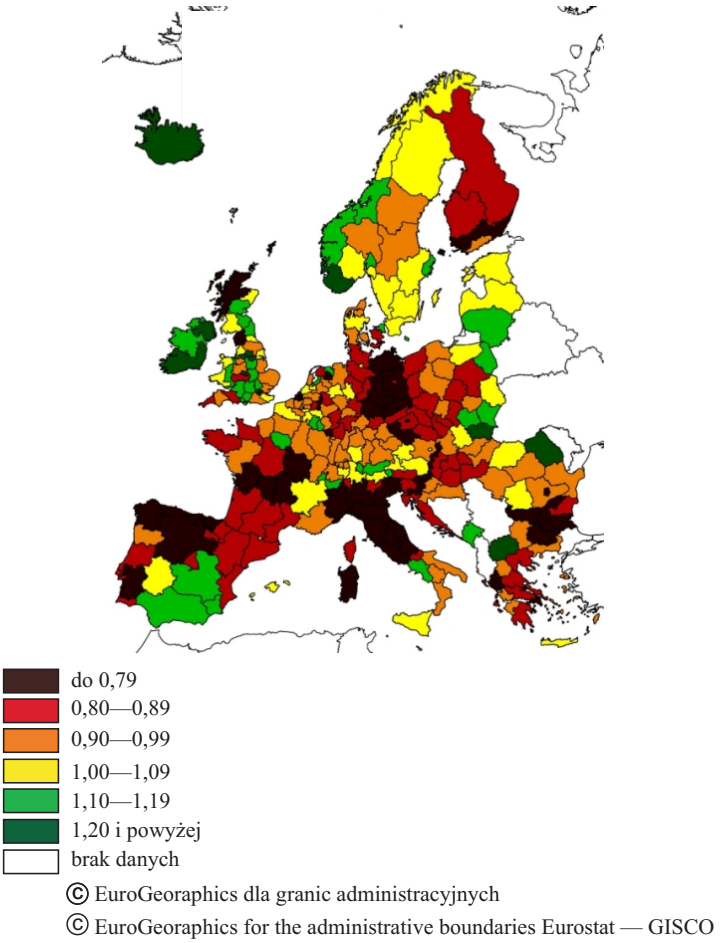

Ź r ó d ł o: jak przy wykr. 1.

We wszystkich krajach UE wyższą aktywność zawodową wykazują mężczyźni. Niższa aktywność kobiet na rynku pracy wynika przede wszystkim z pełnionych przez nie funkcji rodzinnych, wzmacnianych często tradycją obserwowaną w danym kraju, a także niższego ich statusu na rynku pracy oraz ustawowo przyjętego progu wieku emerytalnego. W grupie 15—64 lata najmniejsze różnice w tej aktywności występują w: Finlandii, Litwie, Szwecji, Łotwie i Danii (w 2012 r. wynosiły one 4—6 p.proc.), najwyższe zaś: na Malcie (30 p.proc.), w Grecji i we Włoszech (20 p.proc.) oraz w Polsce, Irlandii, Słowacji, Rumunii i Czechach (14—16 p.proc.).

Wykr. 5. WSPÓŁCZYNNIK AKTYWNOŚCI ZAWODOWEJ LUDNOŚCI W KRAJACH UE ORAZ INNYCH KRAJACH EUROPEJSKICH W 2012 R.

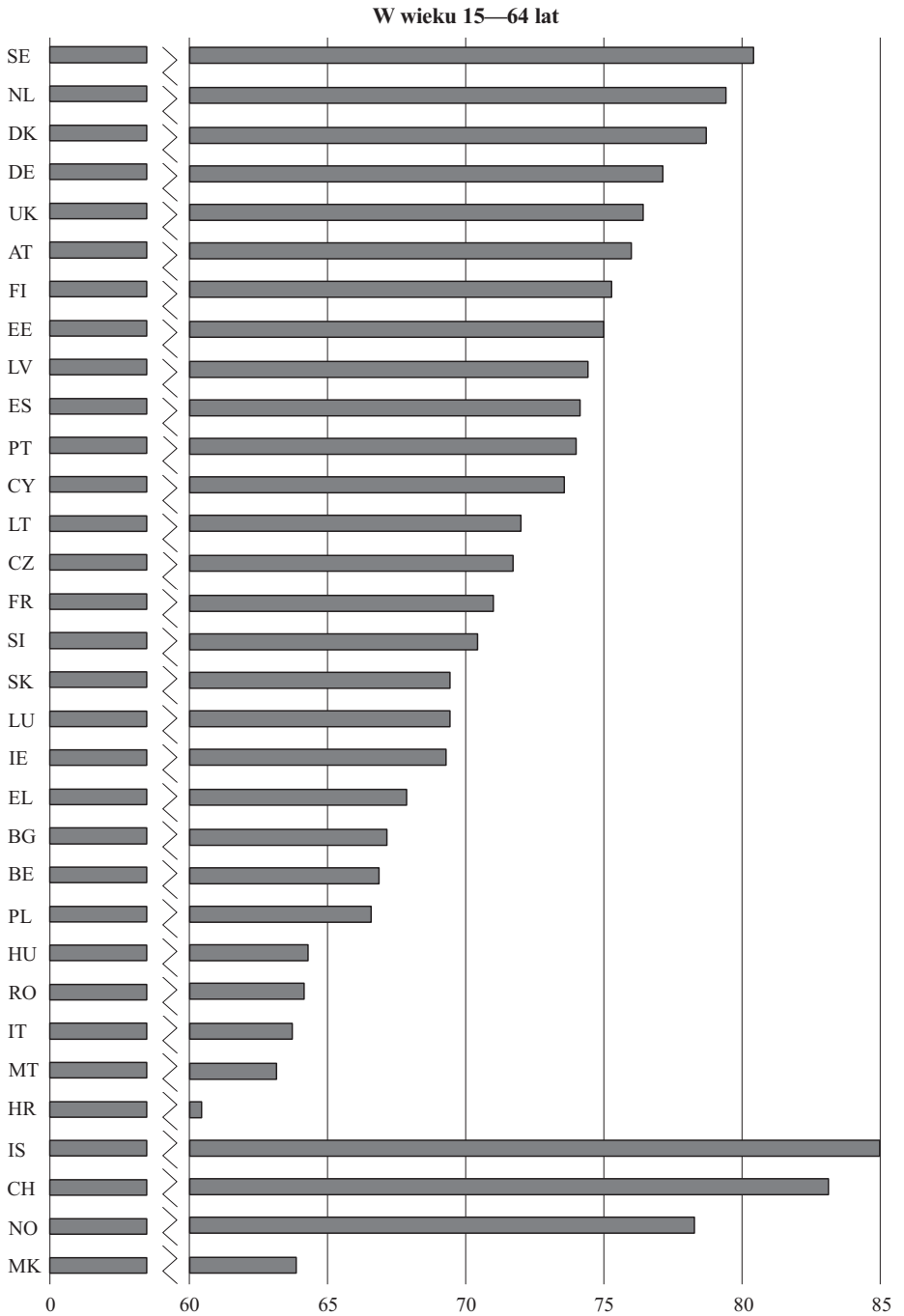

Wykr. 5. WSPÓŁCZYNNIK AKTYWNOŚCI ZAWODOWEJ LUDNOŚCI W KRAJACH UE ORAZ INNYCH KRAJACH EUROPEJSKICH W 2012 R. (cd.)

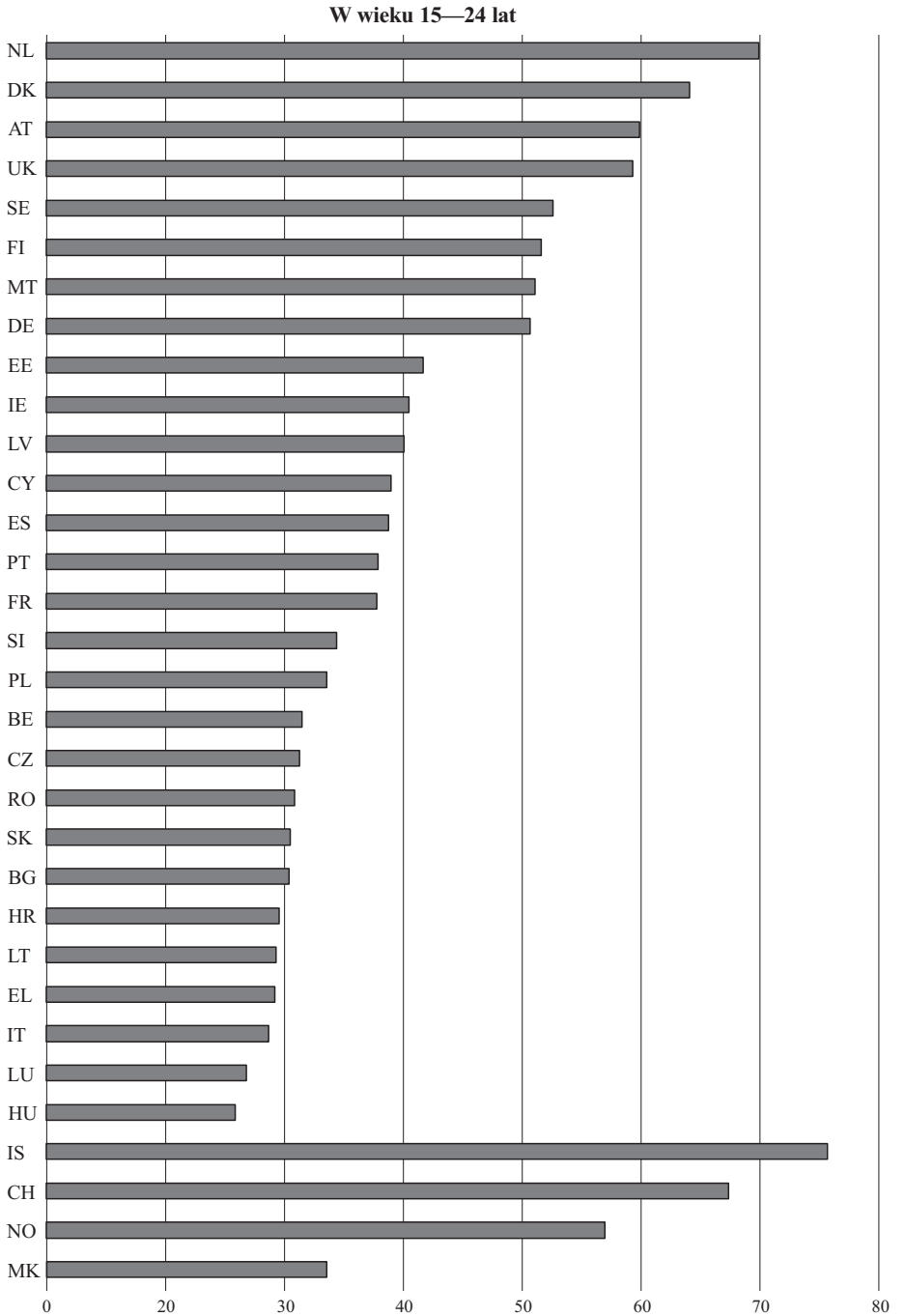

Wykr. 5. WSPÓŁCZYNNIK AKTYWNOŚCI ZAWODOWEJ LUDNOŚCI W KRAJACH UE ORAZ INNYCH KRAJACH EUROPEJSKICH W 2012 R. (dok.)

W wieku 55—64 lat

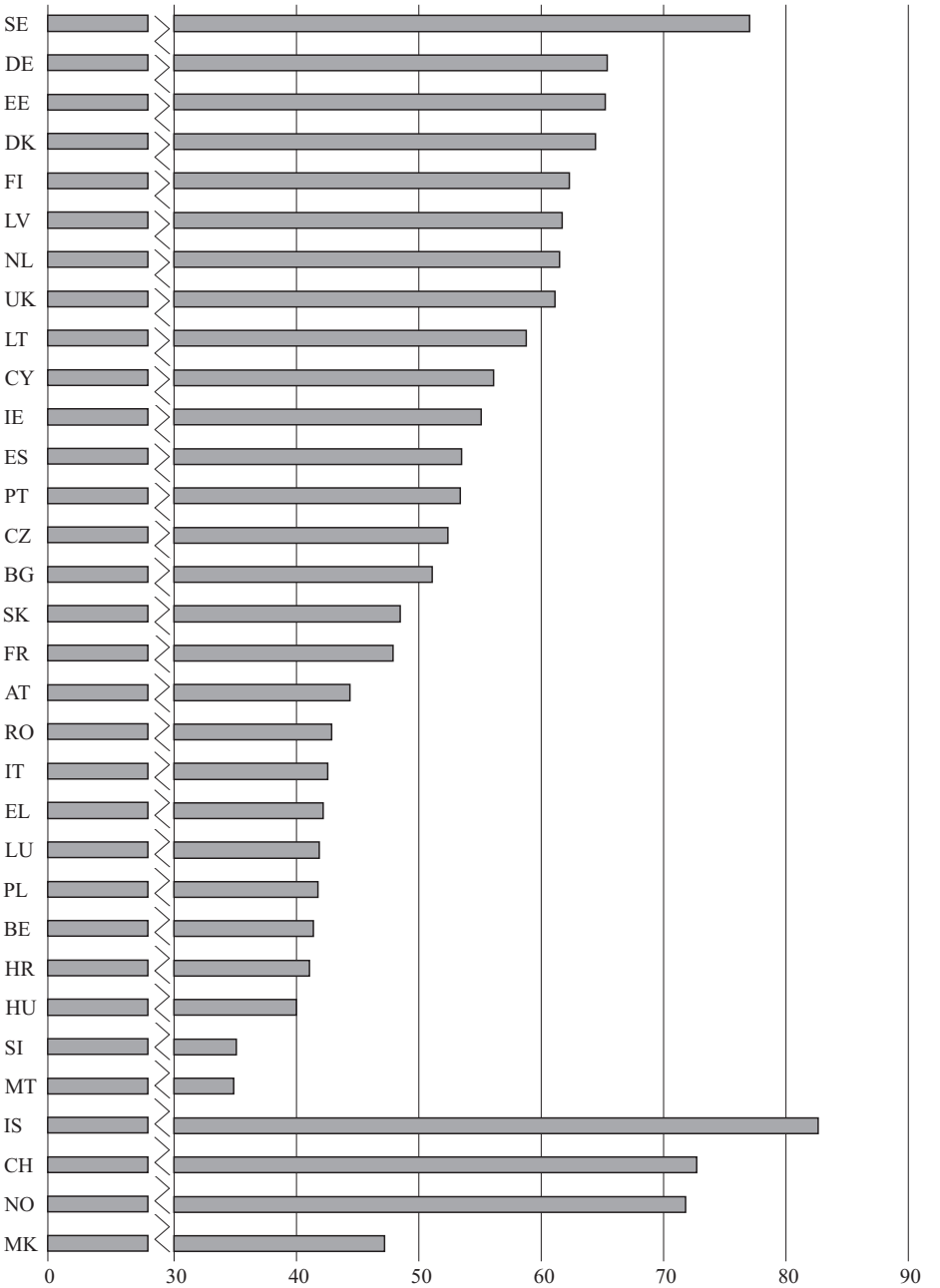

U w a g a. Uporządkowanie według nierosnących wartości wskaźnika, przy czym najpierw wymienione zostały kraje UE, a następnie inne kraje europejskie.

Ź r ó d ł o: jak przy wykr. 1.

Wykr. 6. DŁUGOŚĆ TRWANIA AKTYWNOŚCI ZAWODOWEJ LUDNOŚCI W KRAJACH UE W 2011 R. [a]

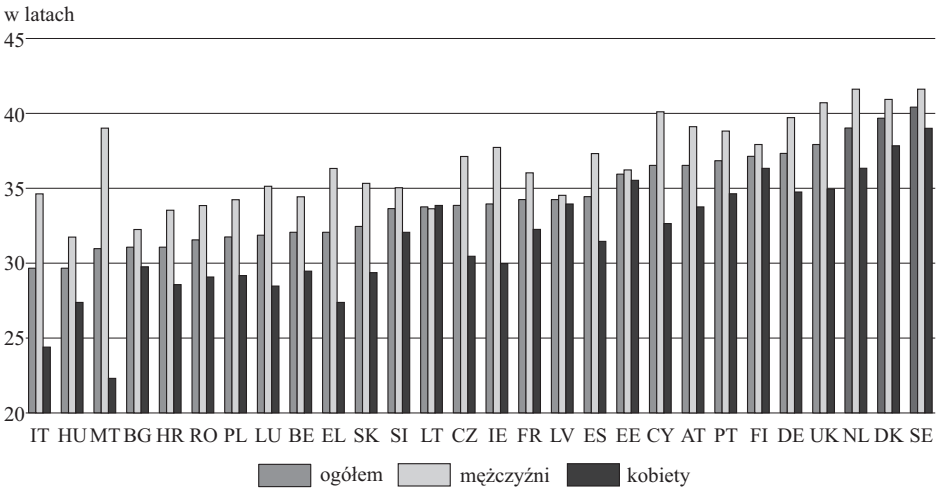

a Miernik wyrażający spodziewaną średnią liczbę lat aktywności zawodowej osoby w wieku 15+ w trakcie trwania życia, uwzględniający takie kwestie, jak ryzyko bezrobocia wśród osób młodych, a także wcześniejsze wycofanie się z rynku pracy (*Statistics*..., 2013).

Ź r ó d ł o: jak przy wykr. 1.

W grupie 15—24 lata w 2012 r. najwyższą aktywność zawodową przejawiali mieszkańcy Holandii, Danii, Austrii i Wielkiej Brytanii (60—70%), najniższą zaś mieszkańcy Węgier, Luksemburga, Włoch, Grecji, Litwy i Chorwacji (26—30%). W Polsce omawiany współczynnik wyniósł 34% (wykr. 5).

Należy podkreślić, że pomiędzy współczynnikiem aktywności zawodowej osób z grupy 15—24 lata i współczynnikiem skolaryzacji dla tej grupy wieku[14] w krajach UE istnieje bardzo słaba zależność statystyczna[15] (wykr. 7), choć wydawać by się mogło, że powinna istnieć liniowa korelacja ujemna. Spośród krajów UE w 2011 r. najniższą wartością współczynnika skolaryzacji w grupie 15—24 lata charakteryzowały się: Luksemburg (gdzie kształciło się 50% osób z tej grupy), Wielka Brytania i Malta (51—53%) oraz Austria, Rumunia, Bułgaria i Włochy (55—56%), najwyższą natomiast: Litwa (77%), Polska, Słowenia i Holandia (71—72%), a także Belgia, Finlandia i Dania (69—70%).

W przypadku grupy z przedpola wieku emerytalnego (55—64 lata) najwyższą wartością współczynnika aktywności zawodowej w 2012 r. charakteryzuje się Szwecja (77%) oraz Niemcy, Estonia i Dania (65%), najniższą zaś Malta i Sło-

[14] Współczynnik skolaryzacji wyrażono jako udział uczniów i studentów w wieku 15—24 lata w ogólnej liczbie ludności w tej grupie wieku.

[15] Wartość współczynnika korelacji liniowej Pearsona wyniosła 0,19 (p <0,05).

wenia (35%). W Polsce poziom aktywności zawodowej w tej grupie wieku wynosił 42% (wykr. 5).

Wykr. 7. WSPÓŁCZYNNIK AKTYWNOŚCI ZAWODOWEJ W 2012 R. I WSPÓŁCZYNNIK SKOLARYZACJI W 2011 R. W KRAJACH UE ORAZ INNYCH KRAJACH EUROPEJSKICH

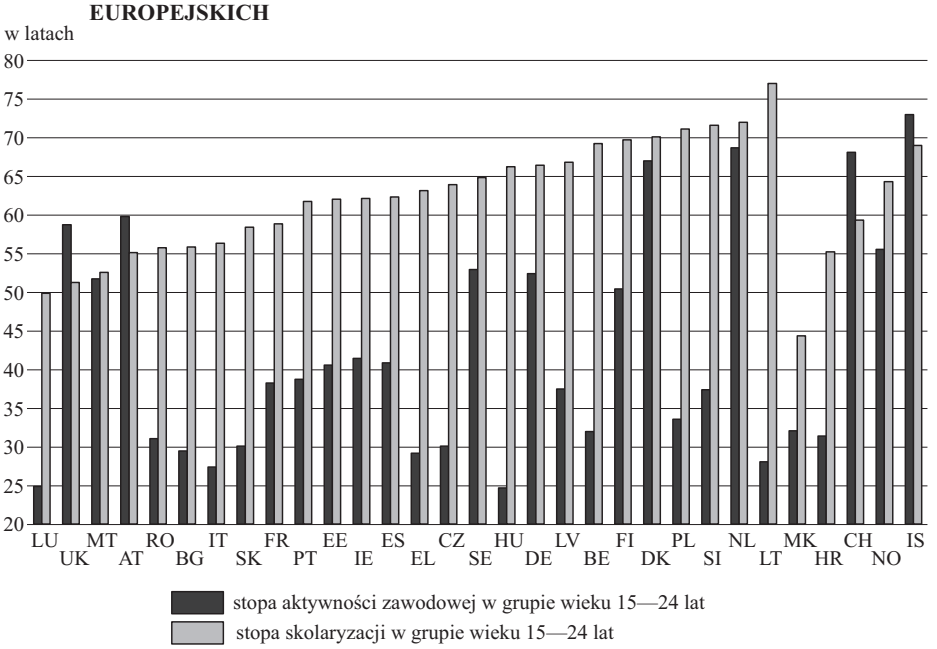

Ź r ó d ł o: jak przy wykr. 1.

W celu podsumowania przedstawionych rozważań obliczono swoisty wskaźnik W_e dla krajów UE, uwzględniający kontekst ekonomicznych następstw zmian w strukturach populacji tych jednostek. Wskaźnik ten zbudowano z trzech zmiennych diagnostycznych: współczynnika aktywności zawodowej ludności w wieku 15—64 lata, wskaźnika rotacyjności potencjalnych zasobów pracy oraz współczynnika demograficznego wsparcia (będącego odwrotnością współczynnika obciążenia osobami starszymi). Badanie przeprowadzono dla lat 2012 i 2019 (przy czym w obu badanych latach przyjęto aktywność zawodową z roku 2012, by móc dokonać hipotetycznych porównań krajów pod względem ekonomicznych następstw wynikających ze zmian w strukturze populacji). Podstawę konstrukcji tego miernika stanowił wskaźnik rozwoju Hellwiga[16] (Hellwig, 1968; Panek, 2009).

[16] Zastosowano wzorzec zmienny, którego współrzędne wyznaczono jako maksymalne wartości zestandaryzowanych stymulant.

Wykr. 8. RANKING KRAJÓW UE WEDŁUG WARTOŚCI WSKAŹNIKA W_e W 2012 R.

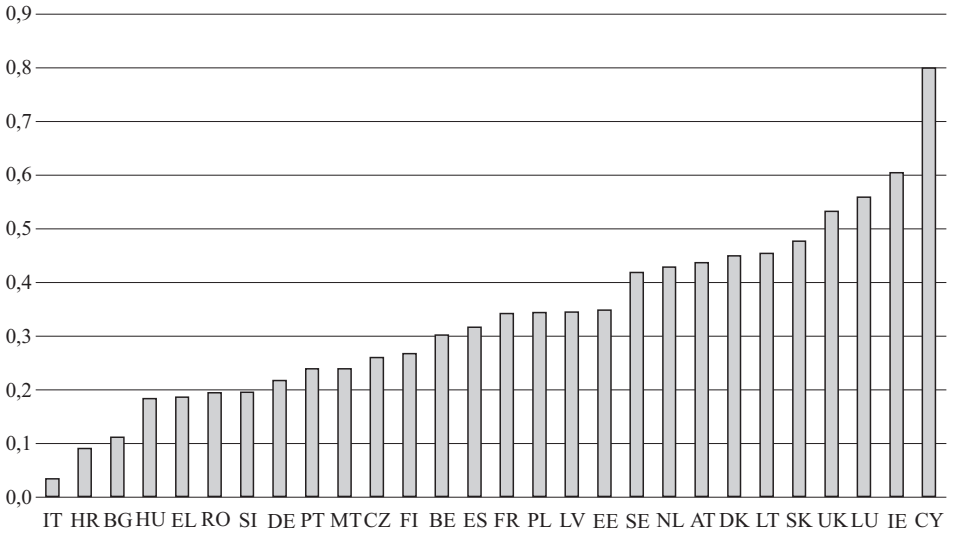

Ź r ó d ł o: jak przy wykr. 1.

Wykr. 9. RANKING KRAJÓW UE WEDŁUG PRZEWIDYWANYCH WARTOŚCI WSKAŹNIKA W_e W 2019 R.

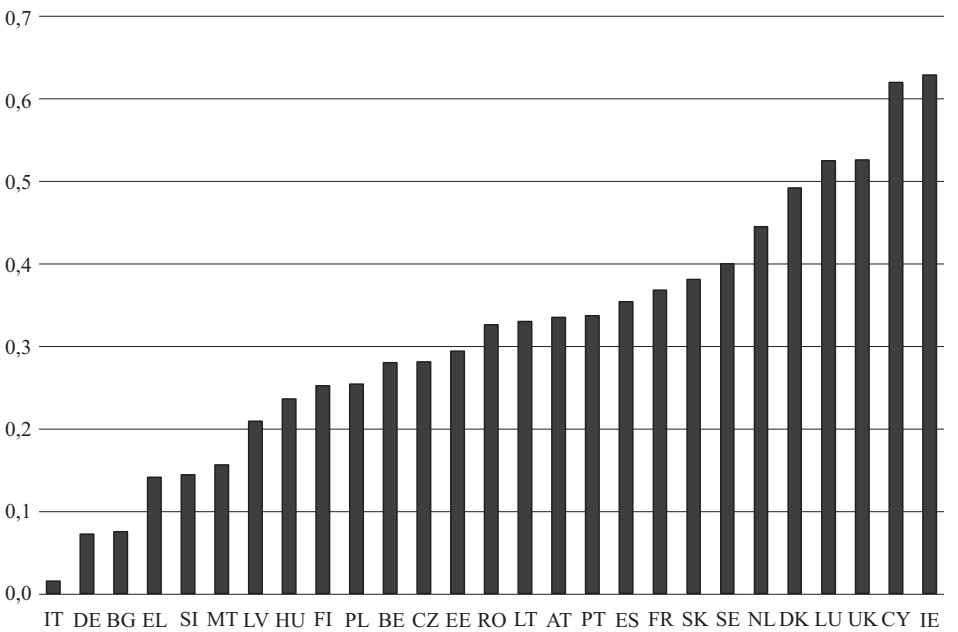

Ź r ó d ł o: jak przy wykr. 1.

Spośród krajów UE najkorzystniejszą sytuacją demograficzną, postrzeganą w kontekście następstw ekonomicznych, charakteryzują się: Cypr oraz Irlandia, Luksemburg i Wielka Brytania, najmniej korzystną zaś Włochy, a także Chorwacja, Bułgaria, Węgry i Grecja (wykr. 8). W końcu bieżącej dekady, przy założeniu współczynnika aktywności zawodowej z 2012 r., ranking krajów w znacznym stopniu będzie kształtował się podobnie jak obecnie — najniższa lokata przypadnie Włochom, Niemcom, Bułgarii i Grecji, najwyższa zaś Irlandii i Cyprowi. Prawdopodobnie Polska w tym zestawieniu osiągnie nieco słabszą niż w 2012 r. pozycję (wykr. 9).

Przeprowadzone porównanie krajów UE uzasadnia potrzebę przeprowadzania reform, tak aby niwelować negatywne ekonomiczne następstwa zmian w strukturze populacji. Potencjalne zasoby siły roboczej, w krótkiej perspektywie, są już w przybliżeniu określone, dlatego należy podejmować przede wszystkim działania mające na celu zwiększenie i wydłużenie czasu trwania aktywności zawodowej ludności. Z kolei możliwości ilościowych zmian tych zasobów (w kierunku ich zwiększenia) można rozpatrywać jedynie w dłuższym okresie.

W związku z większym obciążeniem systemów ubezpieczeń społecznych w większości krajów UE podniesiono próg wieku emerytalnego[17]. W Polsce przed wprowadzoną reformą, podobnie jak w większości państw, moment wycofania się z życia zawodowego kobiet następował wcześniej niż w przypadku mężczyzn[18] i wynosił 60 lat (wiek ten był jednym z najniższych w krajach UE[19]), dla mężczyzn — 65 lat. Przeprowadzone w niemalże wszystkich krajach UE reformy wydłużyły okres aktywności zawodowej ludności, jed-

[17] W niemalże wszystkich krajach Wspólnoty przeprowadzane (lub planowane) są reformy systemów emerytalnych, mające na celu m.in. podniesienie dolnej granicy wieku poprodukcyjnego. Reformy te nie są planowane na Cyprze, w Szwecji i w Irlandii, przy czym w krajach tych wiek przejścia na emeryturę jest jednakowy dla kobiet i mężczyzn — wynosi on odpowiednio 63 i 65 lat (w zależności od liczby przepracowanych lat), 61—67 lat oraz 65 lat (*Obowiązujący…*, 2012, s. 2).

[18] W systemach emerytalnych różnicowanie wieku emerytalnego według płci ma długą tradycję i miało swoje źródła w postrzeganiu kobiet jako osób o słabszej konstrukcji psychofizycznej oraz w chęci zrekompensowania kobiecie nadmiernego obciążenia podwójną rolą rodzinną i zawodową. Obserwowany od wielu lat wzrost poziomu wykształcenia i aktywności zawodowej kobiet, zmiana modelu rodziny z jednym żywicielem w kierunku rodziny z dwoma żywicielami, a także przeciwdziałanie dyskryminacji ze względu na płeć tworzą nowy kontekst społeczno-ekonomiczny określania wieku emerytalnego (Kłos, 2008, s. 1).

[19] W 2009 r. spośród krajów UE najniższym wiekiem emerytalnym dla kobiet (nieprzekraczającym 60 lat) charakteryzowały się: Czechy, Słowacja, Rumunia, Bułgaria, Grecja, Francja, Włochy, Litwa, Malta, Polska, Austria, Wielka Brytania i Włochy. Po roku 2040, w wyniku stopniowo wydłużanego okresu aktywności zawodowej, w większości krajów członkowskich próg wieku emerytalnego dla obu płci będzie przekraczał 65 lat (Kłos, 2011, s. 6; *Komunikat…*, 2013, s. 13).

nocześnie zrównując wiek emerytalny kobiet i mężczyzn (w Polsce do 67 lat[20], co z kolei jest jednym z najwyższych progów w państwach członkowskich).

Wyrównywanie wieku emerytalnego kobiet i mężczyzn, jak i podwyższanie go, wynika przede wszystkim z dostosowania systemów emerytalnych do zjawisk demograficznych — wydłużania się przeciętnego trwania życia, dłuższego przeciętnego wieku życia kobiet niż mężczyzn, poprawy stanu zdrowia populacji, spadku dzietności kobiet, który powoduje brak zastępowalności pokoleń (Kłos, 2008).

CHARAKTERYSTYKA OBSZARÓW POLSKI Z PUNKTU WIDZENIA STRUKTURY WIEKU LUDNOŚCI

Polska charakteryzuje się znacznym terytorialnym zróżnicowaniem udziałów poszczególnych grup wieku ludności. W 2012 r. najwyższym odsetkiem dzieci charakteryzowało się woj. pomorskie (w pow. kartuskim udział ten wyniósł 22% i był najwyższy spośród powiatów), a także woj. małopolskie (gdzie największą wartość (20%) odnotowano w powiatach limanowskim i nowosądeckim). Najniższymi udziałami dzieci legitymowały się Sopot (9,9%) oraz powiat hajnowski w woj. podlaskim (11,4%), a także Łódź i Sosnowiec (11,7%). Niskie wartości omawianego miernika odnotowano również w województwach: opolskim, śląskim i dolnośląskim.

Znaczne terytorialne różnice wartości obserwowane są również w przypadku grup osób w wieku 15—44 lata oraz 45—64 lata. Najwyższym odsetkiem drugiej z tych grup, stanowiącej w znacznej części zasoby ludności z przedpola wieku emerytalnego, legitymuje się Polska zachodnia i południowo-zachodnia, a także niektóre gminy województw: łódzkiego, świętokrzyskiego, podlaskiego i podkarpackiego. Są to obszary wymagające szczególnych działań pod względem przygotowania ludności w wieku 45+ do dłuższej aktywności zawodowej, wynikającej z podniesienia granicy wieku emerytalnego.

[20] Dotychczas granica wieku emerytalnego była odmiennie ukształtowana ze względu na płeć, czyli dla kobiet wynosiła 60 lat, a dla mężczyzn 65 lat. Wprowadzone modyfikacje zakładają przesunięcie granicy wieku emerytalnego do 67 lat dla obu płci, jednakże w różnych terminach. Podwyższanie granicy wieku dla mężczyzn zakończy się w 2020 r., natomiast kobiet w 2040 r. Przyjęta koncepcja podwyższenia wieku emerytalnego kobiet w Polsce mieści się w nurcie zmian wprowadzanych w ustawodawstwie krajów członkowskich UE (…). Wspólnota Europejska obliguje kraje członkowskie do respektowania równego statusu kobiet i mężczyzn w systemach zabezpieczenia społecznego, również ze względu na kryterium płci (Klimkiewicz, 2013, s. 259—261).

Wykr. 10. ODSETEK LUDNOŚCI W WIEKU 65 LAT I WIĘCEJ W POWIATACH W 2012 R.

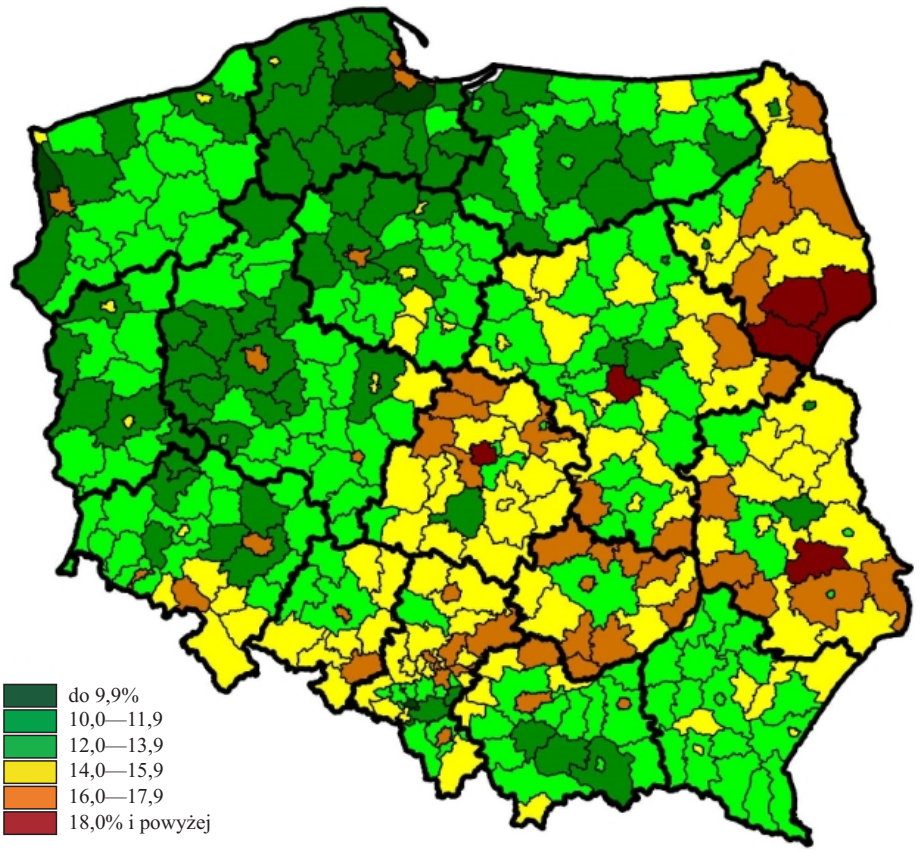

Ź r ó d ł o: *Bank*..., 2013; opracowanie własne.

W Polsce w 2012 r. odsetek ludności w wieku 65+ wynosił 14,2% (w miastach 15,0%, na wsi 13,1%) i był wyższy od wartości tego miernika w 2002 r. o 1,5 p.proc. (w miastach odpowiednio o 2,7 p.proc., na wsi natomiast ten udział zmniejszył się o 0,4 p.proc.). Najwyższe zaawansowanie starości demograficznej, mierzone wspomnianym miernikiem, obserwowane było w 2012 r. w województwach łódzkim (16%) i świętokrzyskim (15,6%), najniższe natomiast w województwach: warmińsko-mazurskim (12,4%), lubuskim (12,7%), pomorskim i wielkopolskim (13%).

Bardziej szczegółowa analiza wskazuje, że bardzo niskim zaawansowaniem starości demograficznej (o odsetku ludności starszej poniżej 8%) charakteryzuje się Polska północna, zachodnia oraz południowa — najniższym zaś województwa zachodniopomorskie i pomorskie. Najstarsze demograficznie obszary Polski zlokalizowane są we wschodniej części kraju, głównie w województwach podla-

skim i lubelskim (wykr. 10). Względnie wysokim zaawansowaniem starości demograficznej legitymuje się również Polska centralna, w szczególności województwa łódzkie i świętokrzyskie.

Wykr. 11. WARTOŚCI INDEKSU STAROŚCI ($L_{65+}/L_{0—14}$) W POWIATACH W 2012 R.

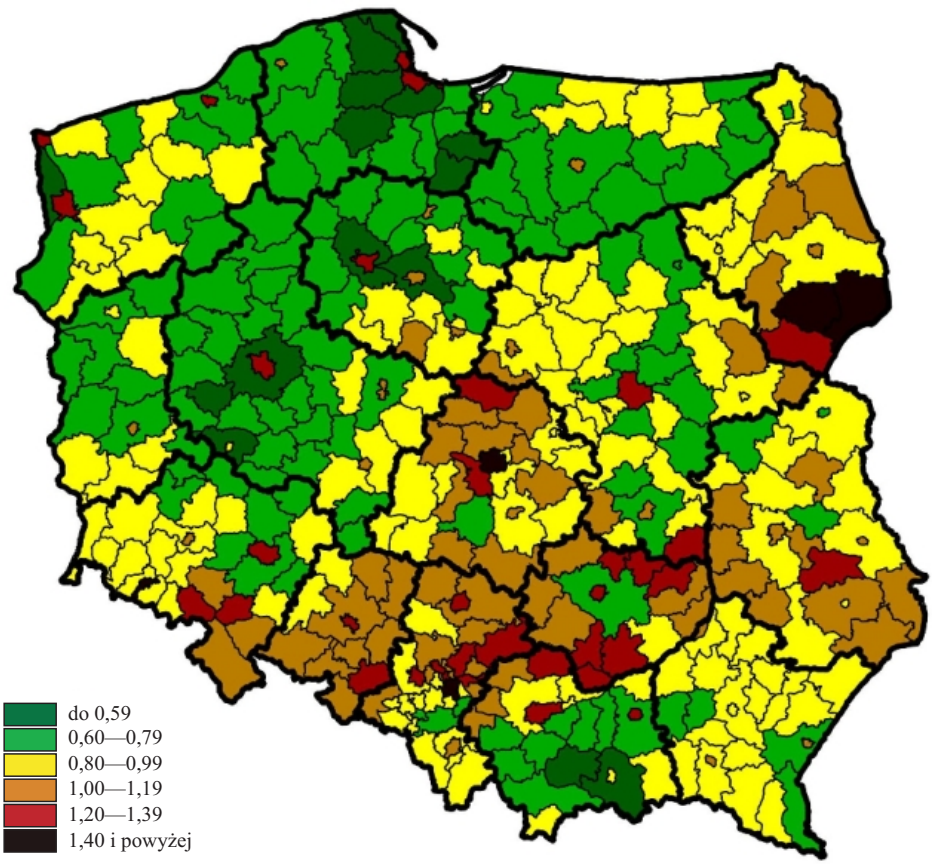

Ź r ó d ł o: jak przy wykr. 10.

W Polsce północnej, zachodniej i południowej dominują obszary liczebnej przewagi dzieci (0—14 lat) nad osobami starszymi (65+) — największej w powiatach: wejherowskim, gdańskim i kartuskim oraz polickim, gdzie w 2012 r. na 100 dzieci przypadało 45—50 osób starszych (wykr. 11). Największą przewagą osób starszych nad dziećmi legitymował się Sopot i powiat hajnowski, gdzie przewaga ta była 2-krotna, a także Łódź i Katowice (1,5-krotna).

Biorąc pod uwagę współczynnik obciążenia osobami starszymi (iloraz liczby osób w wieku 65+ do subpopulacji w wieku 15—64 lata) można stwierdzić, że wysokimi wartościami tego wskaźnika, podobnie jak w przypadku odsetka osób starszych, charakteryzowały się Polska wschodnia i centralna, natomiast najwyższymi powiaty woj. podlaskiego (siemiatycki, bielski i hajnowski), gdzie w 2012 r. na 100 osób w wieku 15—64 lata przypadało ok. 30 osób w wieku 65+ (wykr. 12).

Wykr. 12. WARTOŚCI WSPÓŁCZYNNIKA OBCIĄŻENIA DEMOGRAFICZNEGO OSOBAMI STARSZYMI ($L_{65+}/L_{15—64}$) W POWIATACH W 2012 R.

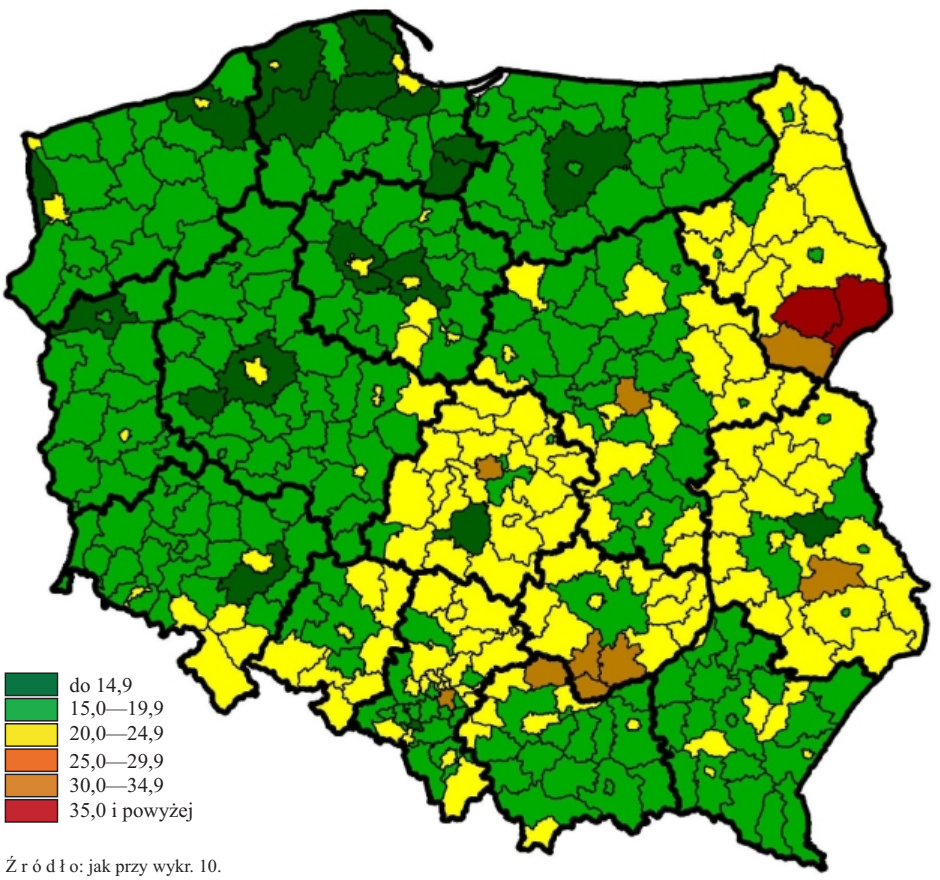

Ź r ó d ł o: jak przy wykr. 10.

Wykr. 13. ODSETEK LUDNOŚCI W POWIATACH W 2012 R.
W wieku 15—24 lat

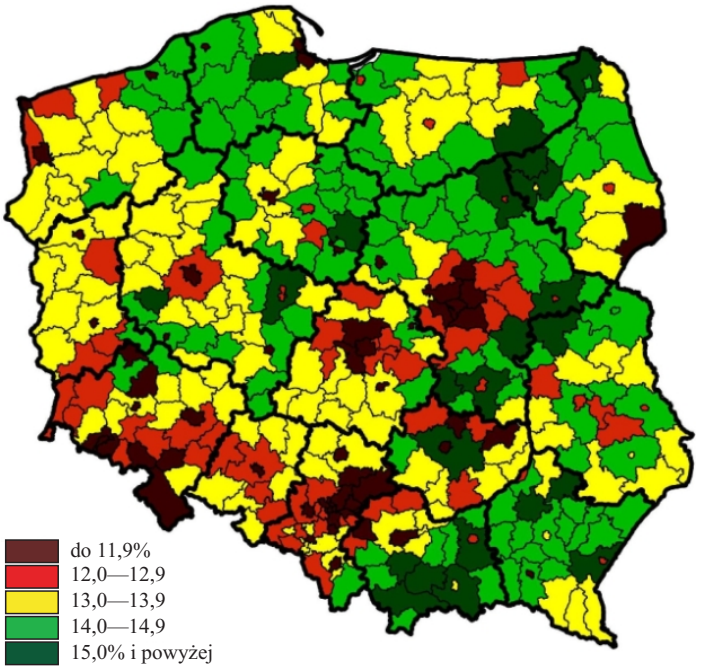

W wieku 55—64 lat

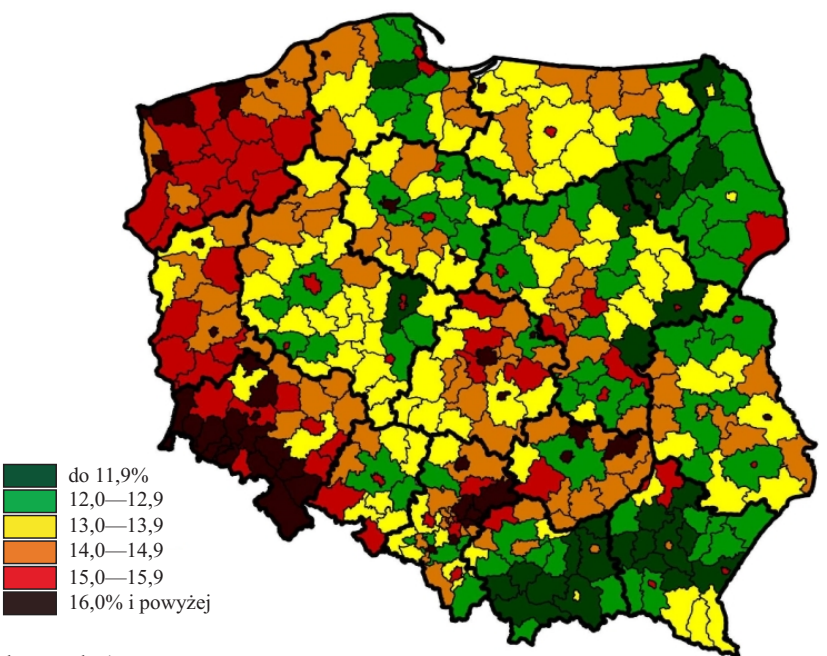

Ź r ó d ł o: jak przy wykr. 1.

Obszary starości demograficznej w Polsce, szczególnie te zlokalizowane we wschodniej części kraju, charakteryzują się nieco słabszym rozwojem społeczno-gospodarczym niż tereny części północnej i zachodniej. Ponadto są to obszary ubytku naturalnego i migracyjnego ludności, z tego względu ludność z młodszych grup wieku nie rekompensuje frakcji osób starszych.

Zmiany w strukturze wieku ludności na skutek postępującego starzenia się populacji dotyczą całego kraju. Należy postrzegać je perspektywicznie, gdyż niosą one ze sobą wiele następstw, w tym również negatywnych, zarówno społecznych jak i ekonomicznych. Dodatkowo należy mieć na uwadze fakt, że w drugiej połowie bieżącej dekady nastąpi akceleracja tego procesu, będąca następstwem przekraczania progu starości przez roczniki wyżu demograficznego z lat 50. XX w. Z tego względu już obecnie podejmowane muszą być działania mające na celu łagodzenie negatywnych następstw tego procesu.

Rozważając potencjalne grupy „wejścia" (15—24 lata) i „wyjścia" (55—64 lata) z rynku pracy można stwierdzić, że najkorzystniejszą sytuacją w tym względzie charakteryzowała się Polska północno-wschodnia, wschodnia oraz południowo-wschodnia, gdzie w 2012 r. w niektórych powiatach na jedną osobę w wieku 55—64 lata przypadało 1,2—1,6 osoby w wieku 15—24 lata (czyli występowała tam lekko rozszerzona zastępowalność ludności znajdującej się na przedpolu wieku emerytalnego osobami z przedpola i początku aktywności zawodowej)[21] — (wykr. 13 i 14). Najmniej korzystna sytuacja obserwowana była przede wszystkim w miastach, szczególnie dużych (m.in. Dąbrowa Górnicza, Sosnowiec, Jelenia Góra, Łódź, Sopot, Warszawa), a także w powiatach Polski południowo-zachodniej, gdzie w 2012 r. wskaźnik rotacyjności zasobów pracy osiągał wartości z przedziału 0,5—0,7.

W Polsce obserwowane jest również znaczne terytorialne zróżnicowanie udziałów ludności z poszczególnych ekonomicznych grup wieku, szczególnie widoczne w przypadku grupy przedprodukcyjnej (0—17 lat) i poprodukcyjnej (60+K/65+M). Największa przewaga liczebna subpopulacji w wieku poprodukcyjnym nad frakcją osób w wieku przedprodukcyjnym obserwowana była w woj. łódzkim (2,9 p.proc.), natomiast sytuacją skrajnie odmienną w tym względzie (liczebną przewagą osób w wieku przedprodukcyjnym) charakteryzowały się przede wszystkim woj. warmińsko-mazurskie (3,6 p.proc.) oraz województwa pomorskie i wielkopolskie (3,0—3,3 p.proc.) (wykr. 15).

W latach 2002—2012 we wszystkich województwach (a także w niemalże wszystkich powiatach) odnotowano spadek odsetka ludności w wieku przedprodukcyjnym oraz wzrost ludności w wieku poprodukcyjnym (wykr. 16).

Obserwowana jest również zróżnicowana aktywność zawodowa ludności, w przypadku mężczyzn wyższa we wszystkich województwach. W 2012 r. najwyższą wartością współczynnika aktywności zawodowej charakteryzowały się województwa: mazowieckie (gdzie na 100 osób w wieku produkcyjnym przypadało statystycznie 78 osób aktywnych zawodowo), łódzkie (76 osób), podlaskie,

[21] Relatywnie wyższy poziom współczynnika rotacyjności na tych obszarach ukształtował się głównie na skutek wcześniejszych emigracji osób, które w roku 2012 znalazły się w grupie wieku 55—64 lata (obszary te legitymują się względnie niskim udziałem tej subpopulacji).

świętokrzyskie, lubelskie, opolskie i wielkopolskie (73—74 osoby), najniższą zaś województwa warmińsko-mazurskie (66 osób), zachodniopomorskie, lubuskie, śląskie i dolnośląskie (69—72 osoby).

Spadek liczebności subpopulacji w wieku produkcyjnym, przy wzroście osób pobierających świadczenia z systemu świadczeń społecznych jest głównym czynnikiem zmniejszania się wydolności systemu ubezpieczeń społecznych.

W Polsce rozróżnia się świadczenia emerytalne i rentowe, które wypłacane są głównie przez ZUS oraz KRUS[22]. W roku 2012 przeciętna miesięczna liczba emerytów i rencistów wynosiła 9,03 mln.

Wykr. 14. WSKAŹNIK ROTACYJNOŚCI POTENCJALNYCH ZASOBÓW PRACY ($L_{15—24}/L_{55—64}$) W POWIATACH W 2012 R.

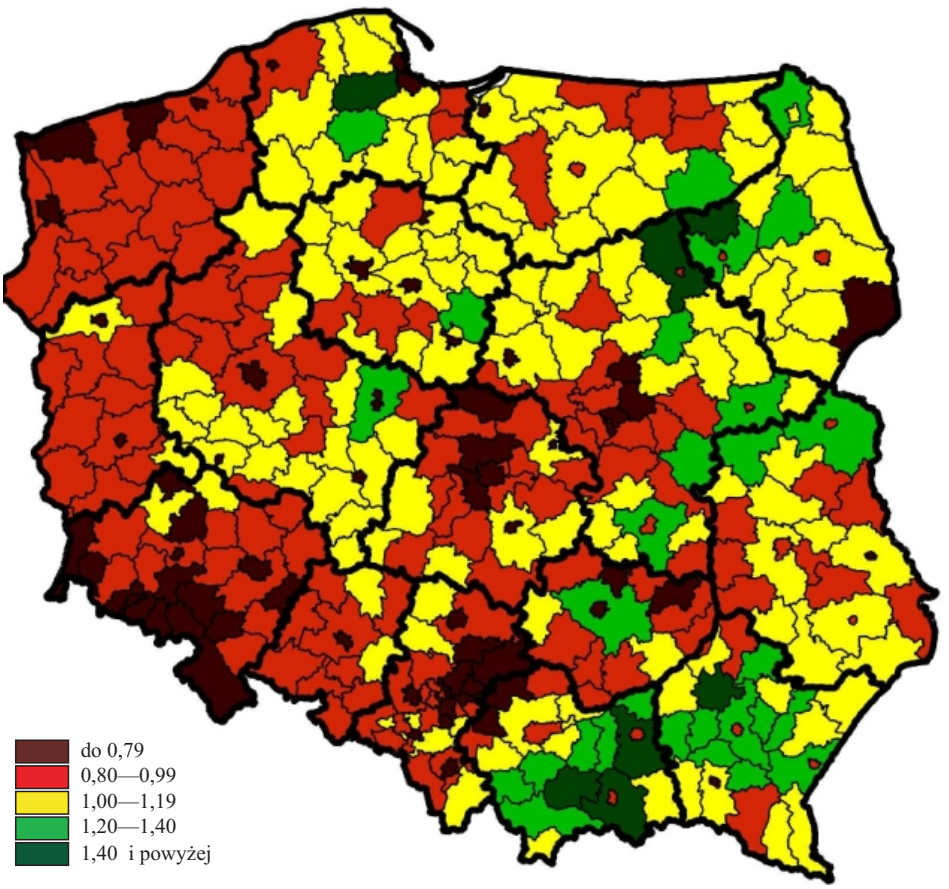

Ź r ó d ł o: jak przy wykr. 1.

[22] Świadczenia finansowane są również przez ministerstwa MON, MSW i MS.

Wykr. 15. ODSETEK LUDNOŚCI W WIEKU PRZED- I POPRODUKCYJNYM W WOJEWÓDZTWACH W 2012 R.

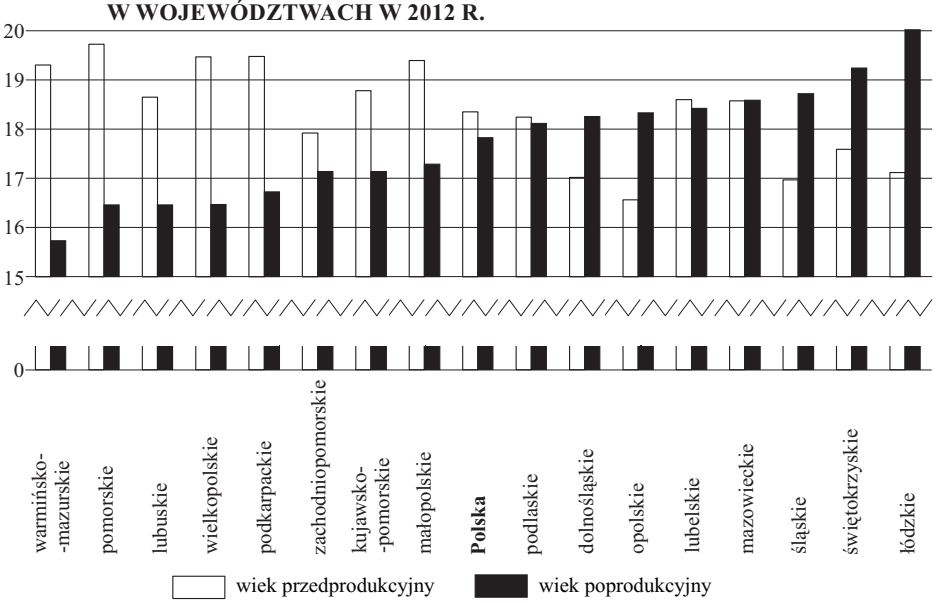

Ź r ó d ł o: jak przy wykr. 10.

Wykr. 16. DYNAMIKA LICZBY LUDNOŚCI W WIEKU PRZED- I POPRODUKCYJNYM W WOJEWÓDZTWACH W LATACH 2002—2012

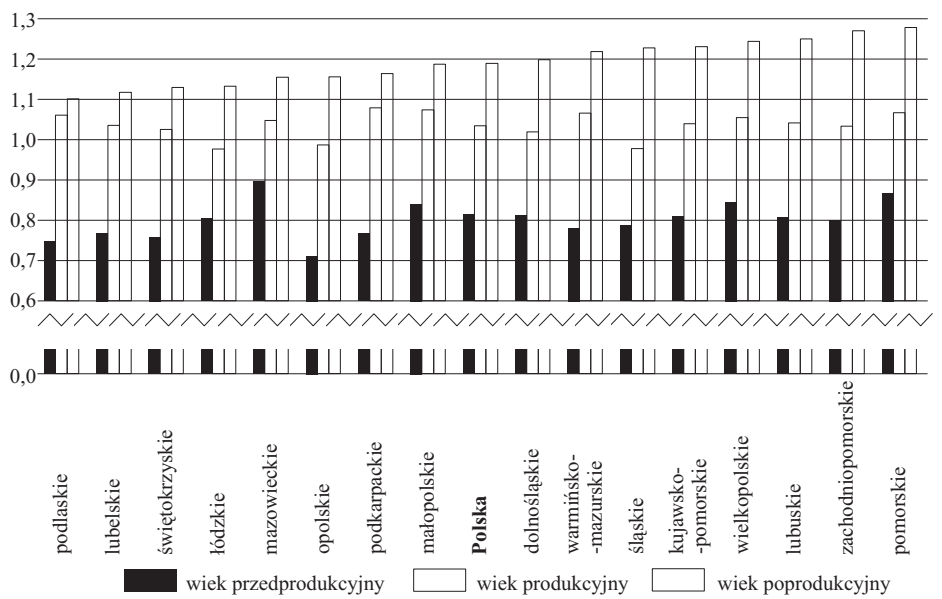

Ź r ó d ł o: jak przy wykr. 10.

TABL. 3. PRZECIĘTNA MIESIĘCZNA LICZBA EMERYTÓW I RENCISTÓW W POLSCE I W WOJEWÓDZTWACH W 2012 R. ORAZ DYNAMIKA LICZBY ŚWIADCZENIOBIORCÓW W LATACH 2000—2012 (w %)

Wyszczególnienie	Liczba emerytów i rencistów ogółem w tys.	Liczba świadczeniobiorców z ZUS	Świadczeniobiorcy z ZUS jako % ogólnej liczby emerytów i rencistów	Ogólna liczba emerytów (ZUS i KRUS) w tys.	Emeryci pobierający świadczenia z ZUS jako % ogólnej liczby emerytów	Dynamika liczby emerytów i rencistów (2000=100)							
						emeryci i renciści ogółem	emeryci ogółem	osoby pobierające świadczenia z ZUS				osoby pobierające świadczenia z KRUS	
								razem	emerytury	renty z tytułu niezdolności do pracy	renty rodzinne	razem	emerytury
P o l s k a	**9027,4**	**7741,7**	**85,8**	**6254,0**	**82,9**	**95,9**	**135,4**	**101,8**	**146,4**	**43,2**	**106,3**	**68,1**	**96,9**
Dolnośląskie	658,3	606,8	92,2	459,1	91,2	94,7	138,2	99,7	144,2	39,2	105,9	59,7	96,2
Kujawsko-pomorskie	462,4	382,7	82,8	307,4	80,3	97,1	140,4	104,4	150,6	49,0	103,0	72,5	109,9
Lubelskie	523,3	352,3	67,3	358,3	62,5	86,9	134,5	99,8	171,5	43,0	106,0	68,7	98,9
Lubuskie	219,3	198,5	90,5	144,3	88,6	91,6	161,3	97,9	174,6	38,9	107,2	57,1	101,4
Łódzkie	626,7	518,8	82,8	462,7	80,4	90,9	118,3	98,2	127,7	41,8	99,7	67,0	90,7
Małopolskie	733,7	630,5	85,9	495,6	84,5	89,9	160,8	93,7	173,6	31,3	104,2	71,9	114,4
Mazowieckie	1143,1	948,6	83,0	849,6	81,2	96,8	123,0	105,1	135,4	45,7	101,4	69,9	88,1
Opolskie	208,1	180,0	86,5	153,6	84,1	95,5	120,4	102,8	130,7	39,0	106,5	65,7	85,0
Podkarpackie	463,0	379,2	81,9	315,7	78,7	90,6	125,6	100,4	144,8	45,3	106,2	62,9	84,2
Podlaskie	264,1	171,8	65,0	199,5	61,4	90,5	121,6	104,7	146,8	41,9	104,9	72,3	95,5
Pomorskie	452,9	412,9	91,2	305,2	90,6	102,1	148,7	106,6	152,9	45,7	104,0	71,1	117,4
Śląskie	1160,9	1117,5	96,3	781,1	95,3	101,8	136,7	104,8	141,7	45,4	107,4	58,8	80,0
Świętokrzyskie	306,0	235,6	77,0	217,3	73,4	91,0	126,3	102,9	146,9	41,6	104,8	65,6	91,1
Warmińsko-mazurskie	296,4	249,3	84,1	195,1	81,6	96,7	143,3	104,6	154,5	49,0	109,1	69,1	108,5
Wielkopolskie	754,9	634,2	84,0	486,7	81,3	94,6	151,4	100,0	160,7	44,5	102,4	73,7	120,8
Zachodniopomorskie	361,3	331,9	91,8	248,7	90,8	101,2	145,7	107,0	154,0	45,2	109,8	62,4	95,2

U w a g a. Dane dla Polski podano łącznie ze świadczeniami z MON, MSW i MS (z wyjątkiem dynamiki emerytów ogółem i emerytów z KRUS, gdzie dane te pominięto). Świadczenia finansowane z tych źródeł nie zostały uwzględnione w przekroju wojewódzkim.

Ź r ó d ł o: *Bank…*, 2013; *Emerytury…*, 2013; opracowanie własne.

W Polsce w latach 2000—2012 obserwowany był spadek łącznej liczby emerytów i rencistów, przy czym frakcja osób pobierających świadczenia z ZUS wzrosła (szczególnie w przypadku emerytów), natomiast zmniejszyła się liczba świadczeniobiorców z KRUS. W okresie tym ogólna liczba emerytów i rencistów zmniejszyła się o 4,1%, przy czym spadek ten był największy w woj. lubelskim, natomiast w województwach: zachodniopomorskim, śląskim i pomorskim odnotowano wzrost wartości tego odsetka (tabl. 3). W tym samym okresie łączna liczba świadczeniobiorców z KRUS spadła o 31,9%, przy czym z pozarolniczego systemu świadczeń, finansowanych głównie przez ZUS, wzrosła o 1,8% (przy czym liczba emerytów wzrosła o 35,4%, liczba osób pobierających rentę z tytułu niezdolności do pracy spadła o 56,8%, a frakcja pobierających rentę rodzinną zwiększyła się o 6,3%)[23].

W latach 2000—2012 we wszystkich województwach zwiększeniu uległ iloraz ogólnej liczby świadczeniobiorców z tytułu emerytur do liczby osób w wieku poprodukcyjnym (według dotychczasowych granic wieku emerytalnego, tj. 60K/65M). W Polsce w 2000 r. na 100 osób w wieku poprodukcyjnym przypadało 78 emerytów, w 2012 r. zaś 87. W roku 2012 iloraz ten najwyższy był w województwach: podlaskim, łódzkim i śląskim, a najniższy w województwach pomorskim i opolskim (wykr. 17).

W celu określenia możliwych (w niedalekiej przyszłości) zmian w tym zakresie obliczono hipotetyczną liczbę świadczeniobiorców z tytułu emerytur w roku 2020. Zostały one określone przy założeniu, że w perspektywie kolejnych 8 lat iloraz liczby emerytów i liczby osób w wieku poprodukcyjnym w Polsce i we wszystkich województwach nie zmieni się i będzie taki jak w roku 2012[24]. Dodatkowo przy wyznaczaniu hipotetycznej liczby emerytów uwzględniono mające obowiązywać w końcu 2020 r. granice wieku emerytalnego, tj. 62 i 67 lat odpowiednio dla kobiet i mężczyzn.

Biorąc pod uwagę dotychczas obowiązujące granice wieku emerytalnego i zakładając niezmienny stosunek pomiędzy omawianymi grupami osób (emerytów pobierających świadczenia i osób w wieku poprodukcyjnym) w Polsce w 2020 r. wzrost liczby emerytów wyniósłby 22% względem roku 2012. Z kolei uwzględniając granice wieku emerytalnego obowiązujące w 2020 r., przy założeniu, że omawiany iloraz będzie taki jak w roku 2012, można oczekiwać wzrostu liczby emerytów o 7,2% (wykr. 18).

---

[23] Spadek ten wynikał m.in. z zaostrzenia przepisów prawnych przyznających prawo do pobierania świadczenia.

[24] Jest to założenie hipotetyczne. Iloraz ten z pewnością ulegnie zmianie (przy czym można oczekiwać jego wzrostu).

Wykr. 17. ILORAZ OGÓLNEJ LICZBY EMERYTÓW DO LICZBY LUDNOŚCI W WIEKU POPRODUKCYJNYM

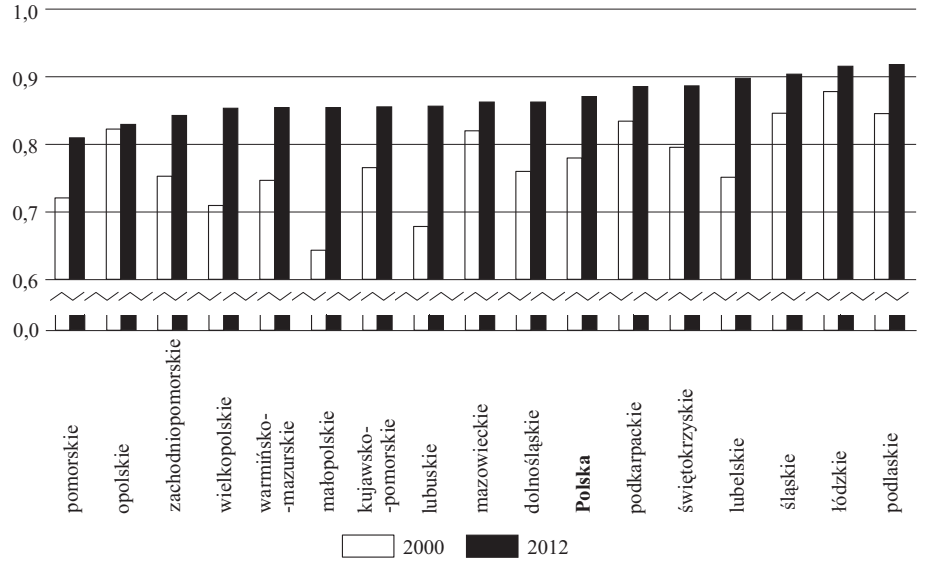

Ź r ó d ł o: jak przy wykr. 10.

Wykr. 18. DYNAMIKA WZROSTU LICZBY EMERYTÓW W LATACH 2012—2020 WEDŁUG OBECNYCH I MAJĄCYCH OBOWIĄZYWAĆ W 2020 R. GRANIC WIEKU EMERYTALNEGO

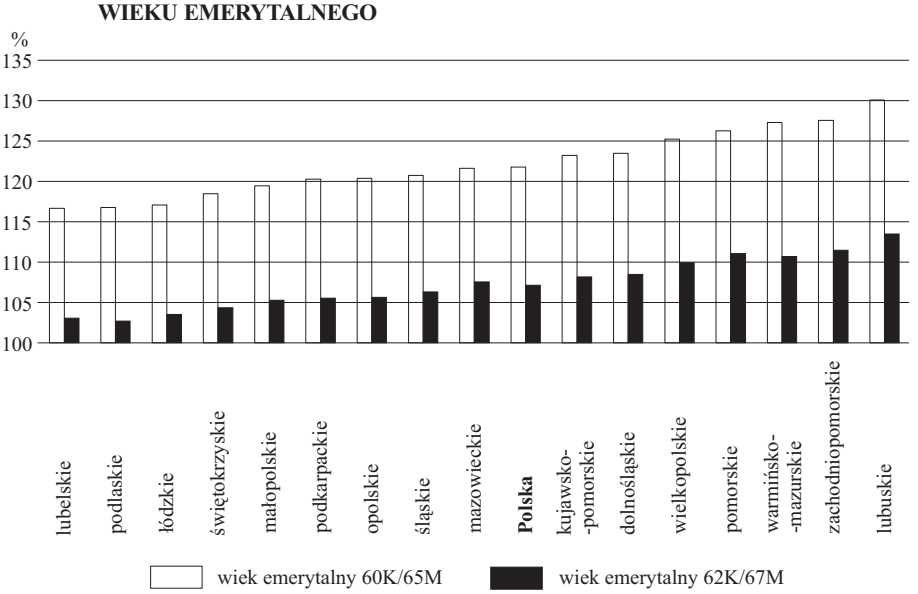

Ź r ó d ł o: *Bank...*, 2013; *Prognoza...*, 2013; opracowanie własne.

Wykr. 19. RANKING WOJEWÓDZTW W 2012 R.

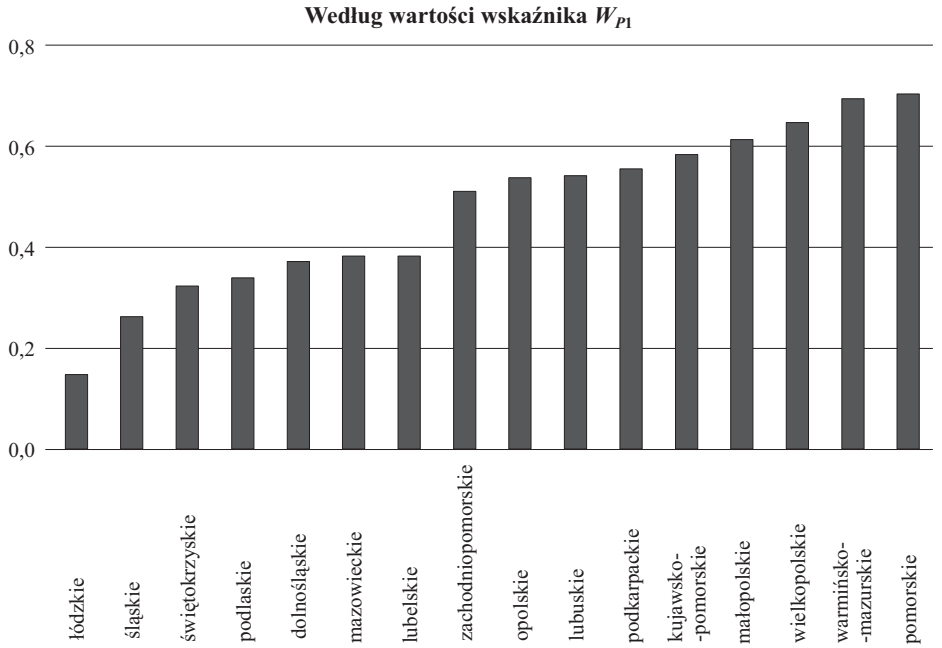

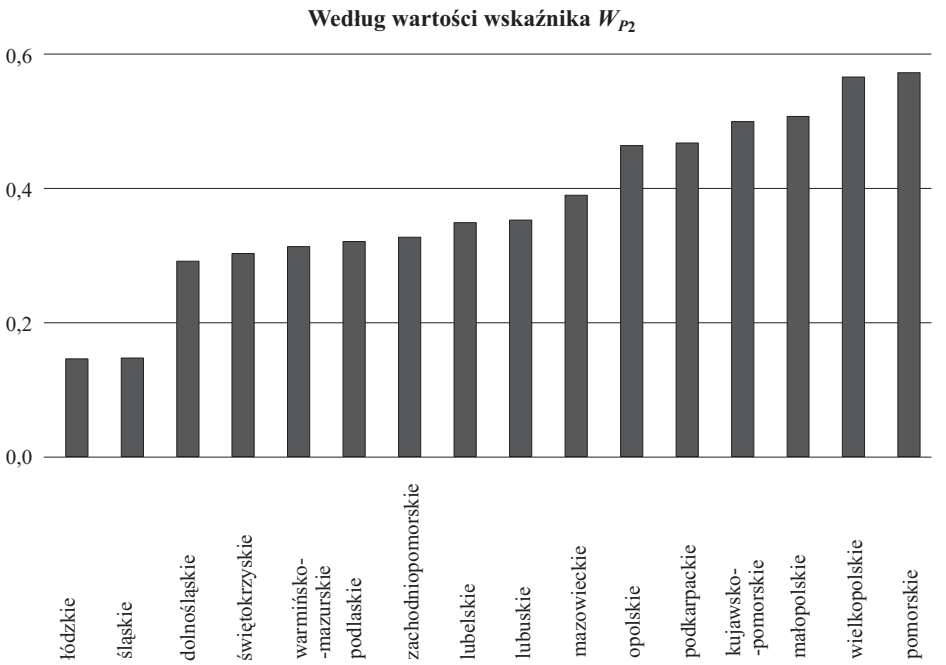

Ź r ó d ł o: jak przy wykr. 10.

Podobnie jak w przypadku krajów europejskich, w celu podsumowania rozważań dla Polski obliczono wskaźniki W_{P1} i W_{P2} (oparte na formule wskaźnika rozwoju Hellwiga)[25]. Pierwszy z nich zbudowano z trzech zmiennych: wskaźnika rotacyjności potencjalnych zasobów pracy, współczynnika obciążenia demograficznego osobami starszymi oraz ilorazu ogólnej liczby emerytów do liczby ludności w wieku poprodukcyjnym, w drugim zaś oprócz wymienionych zmiennych uwzględniono również współczynnik aktywności zawodowej[26]. Badanie przeprowadzono dla roku 2012.

Uzyskane rankingi krajów, z punktu widzenia wartości obu wskaźników, cechują się znacznym podobieństwem (wykr. 19). Różnice dotyczą przede wszystkim województw warmińsko-mazurskiego i mazowieckiego, legitymujących się w 2012 r. odpowiednio najniższą i najwyższą wartością współczynnika aktywności zawodowej ludności w wieku produkcyjnym.

Rozważając wartości wskaźnika W_{P2} można stwierdzić, że w 2012 r. najkorzystniejszą sytuacją demograficzną postrzeganą w kontekście następstw ekonomicznych charakteryzowały się województwa: pomorskie, wielkopolskie i małopolskie, natomiast najmniej korzystną łódzkie, śląskie i dolnośląskie.

Podsumowanie

Zmiany w strukturze ludności według wieku, objawiające się m.in. postępującym starzeniem się populacji i zmniejszającymi się potencjalnymi zasobami siły roboczej[27], oddziałują na kraje wielopłaszczyznowo, obligując władze do podjęcia skoordynowanych działań w różnych sferach życia społeczno-gospodarczego. Działania te podejmowane są przede wszystkim na rynku pracy, ale także w kontekście stabilności finansowej systemu ubezpieczeń społecznych, opieki społecznej, systemu ochrony zdrowia[28] oraz zmiany potencjalnego popytu konsumpcyjnego (Majdzińska, Wierzbicka, 2013).

---

[25] W formule normalizacyjnej wskaźnika zastosowano trzy odchylenia standardowe (Hellwig, 1968; Panek, 2009).

[26] Przyjęto, że zmienne: wskaźnik rotacyjności potencjalnych zasobów pracy i współczynnik aktywności zawodowej to stymulanty, natomiast współczynnik obciążenia, a także iloraz ogólnej liczby emerytów do liczby ludności w wieku poprodukcyjnym to destymulanty (zmienne te zostały przekształcone w stymulanty za pomocą formuły ilorazowej).

[27] Zmniejszanie się zasobów siły roboczej wynika również z wydłużenia się czasu nauki.

[28] Prognozuje się, że w długim okresie (tj. w latach 2010—2060), w związku ze zmianami w strukturze wieku we wszystkich krajach UE obserwowany będzie wzrost wydatków na opiekę zdrowotną — najwyższy będzie miał miejsce na Malcie (60%), w Polsce (42%), Słowacji (37%), a także w Rumunii i na Węgrzech (31%), czyli krajach, które w nadchodzących dekadach najbardziej doświadczą postępu starości demograficznej, najniższy zaś w Szwecji i we Włoszech (12%), a także w Bułgarii, Belgii, Danii, Irlandii, Grecji, na Litwie, Łotwie i w Wielkiej Brytanii (16——17%), czyli krajach ocenianych współcześnie jako stare demograficznie i/lub tych, w których postęp starości nie będzie duży (*The 2012 Ageing*…, 2012, s. 174). Wydatki te będą związane m.in. ze wzrostem zachorowalności na choroby, których ryzyko wystąpienia zwiększa się z wiekiem, czyli nowotwory, choroby płuc, układu kostnego (w tym osteoporoza i inne zwyrodnienia), ale także cukrzyca i inne choroby przewlekłe (*Raport*…, 2013, s. 10).

Przed podobnymi wyzwaniami stoi większość krajów europejskich, w szczególności ze wschodniej i środkowej części kontynentu (w których proces starzenia rozpoczął się relatywnie niedawno). W starych demograficznie państwach Europy Zachodniej i Północnej problemy te pojawiły się znacznie wcześniej, z tego względu procesy dostosowawcze mają tam sprawniejszy przebieg (np. konieczność zmiany kwalifikacji zawodowych osób w wieku 50+ czy powszechność usług opiekuńczych dla osób starszych, na które popyt będzie wzrastał, zarówno ze względu na nominalny wzrost liczby osób w starszym wieku, jak i w wielu przypadkach brak opieki ze strony rodziny, będący następstwem zmiany modelu rodziny i posiadania mniejszej ilości dzieci lub ich braku (*Why population*…, 2007).

Współczesna sytuacja demograficzna w Polsce rozpatrywana na tle krajów europejskich nie rysuje się źle (nasz kraj charakteryzuje się względnie wysokim udziałem rzeczywistych i potencjalnych zasobów pracy, przy względnie niskim odsetku osób z najstarszej grupy wieku), ale będzie się ona zmieniać. Niski poziom dzietności, niezapewniający prostej zastępowalności pokoleń, a także ujemne saldo migracji zewnętrznych i wyż demograficzny z lat 50. XX w. sprawią, że w perspektywie kolejnych dwóch dekad populacja Polski doświadczy znacznego zaawansowania starości demograficznej. Z tego względu podejmowane muszą być odpowiednie działania mające na celu niwelowanie tych negatywnych konsekwencji.

Polska znajduje się w grupie krajów o względnie niskim poziomie aktywności zawodowej ludności, przy widocznej dysproporcji w obrębie płci. Różnice te wynikają przede wszystkim z ustawowo przyjętej granicy wieku emerytalnego. Z tego względu w naszym kraju, podobnie jak w większości państw UE, konieczne wydaje się być przeprowadzanie odpowiednich reform.

Należy jednak podkreślić, że choć przeprowadzane reformy są nieuniknione, nieznane są ich długofalowe następstwa. Podejmowane działania muszą „uwzględniać uwarunkowania i skutki ekonomiczne, społeczne, a przede wszystkim zdrowotne. Dotychczas nie przedstawiono prognoz dotyczących wpływu podniesienia wieku emerytalnego na tempo zmian dalszego trwania życia osób przechodzących na emeryturę o kilka lat później. Niefunkcjonalność systemu emerytalnego jest postrzegana przez pryzmat bieżących problemów związanych głównie z głębokim deficytem finansowym tego systemu" (Ciura, Szymańczak, 2012). Może to budzić obawy przede wszystkim w krajach o niższych wartościach przeciętnego dalszego trwania życia (np. w Polsce).

Równolegle ze zmianami na polu ekonomicznym powinny odbywać się przemiany opieki medycznej w zakresie poprawy stanu zdrowia starzejących się Polaków, a także mające na celu dostosowanie podaży na rynku różnego rodzaju dóbr i usług do zmieniającego się popytu.

Konieczność dłuższej aktywności zawodowej tworzy m.in. problemy związane z dostosowywaniem się podaży pracy (szczególnie osób po 50. roku życia) do

ciągle zmieniającego się rynku pracy (np. pod względem coraz to nowszych technologii). Kontynuacja zatrudnienia, a do tego zmierza w gruncie rzeczy zabieg podwyższenia wieku (emerytalnego), jest uwarunkowana wieloma czynnikami, do których można zaliczyć m.in.: poziom i rodzaj posiadanych kwalifikacji, zainteresowanie pracodawców zatrudnianiem starszych pracownic (pracowników), dostosowanie miejsc oraz czasu pracy do ich potrzeb, kondycja zdrowotna oraz obciążenia związane z opieką nad członkami rodziny (Klimkiewicz, 2013).

Z postępem starości wiąże się spadek kreatywności społecznej, dynamizmu i przedsiębiorczości na rzecz postaw zachowawczych wśród osób w starszym wieku (Urbaniak, 1998). Przedłużenie czasu trwania aktywności zawodowej może również generować dylematy pracodawców związane z zatrudnianiem osób starszych zamiast młodszych (postrzegane często w kategorii doświadczenie zawodowe albo siła i większa otwartość na zdobywanie wiedzy i nowych umiejętności). Dlatego często preferowani są młodsi pracownicy, choć ci starsi postrzegani są zazwyczaj jako osoby pracowite i sumienne.

Istotną kwestią w kontekście demograficznego starzenia się populacji jest również budowa „strategii srebrnej gospodarki", nastawionej na możliwości i potrzeby starzejącej się populacji (*Polska 2030…*, 2013, s. 28). Mianem tym określany jest: *szeroko pojęty system ekonomiczny skierowany na wykorzystanie potencjału osób dojrzałych i starszych oraz rozwijanie i uwzględnianie ich potrzeb*, działający w dziedzinach: aktywizacja zawodowa i społeczna, edukacja, badanie potrzeb i dostosowanie usług dla konsumentów w określonym wieku i wdrażany w krajach UE (*Aktywizacja...*, 2013, s. 3). Wiedza i doświadczenie zawodowe pracowników w starszym wieku mogą przyczynić się do rozwoju i „stworzenia nowych możliwości wzrostu gospodarczego" (*Srebrni…*, 2013, s. 1; *Silver…*, 2012, s. 1).

---

mgr Anna Majdzińska — *Uniwersytet Łódzki*

LITERATURA

Aktywizacja zawodowa i społeczna osób 45+. Podsumowanie (2013), Finess Sp. z o.o., Viribus Unitis, UE http://aktywni45plus.eu/images/zalaczniki/e-publikacja_22_03_2013.pdf (dostęp 13.08.2013 r.)

Bank Danych Lokalnych (2013), GUS, http://www.stat.gov.pl/bdl/app/strona.html?p_name=indeks

Ciura G., Szymańczak J. (2012), *Starzenie się społeczeństwa polskiego*, „Infos", Biuro Analiz Sejmowych, http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/publikacjeBAS.xsp?seria=3 (dostęp 30.07.2013 r.)

Emerytury i renty w 2012 r. (2013), GUS

Frątczak E. (2002), *Proces starzenia się ludności Polski*, [w]: „Studia Demograficzne", nr 2(142), PAN, Warszawa

Geographical Information and maps (GISCO) (2013), Eurostat, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/ /portal/page/portal/gisco_Geographical_information_maps/popups/references/administrative_units _statistical_units_1 (dostęp 05.05.2013 r.)

Hellwig Z. (1968), *Zastosowanie metody taksonomicznej do typologicznego podziału krajów ze względu na poziom ich rozwoju oraz zasoby i strukturę wykwalifikowanych kadr*, [w]: „Przegląd Statystyczny", z. 4, PAN, Warszawa

Henseke G., Hetze P., Tiving T. (2009), *Ageing in German Industry*, [w:] Kuhn M., Ochsen C., *Labour Markets and demographic change*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Springer

Holzer J. Z. (2003), *Demografia*, PWE, Warszawa

Klimkiewicz A. (2013), *Społeczne konsekwencje podwyższenia wieku emerytalnego kobiet*, [w:] „Annales. Etyka w życiu gospodarczym", vol. 16, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, http://www.annalesonline.uni.lodz.pl/archiwum/2013/2013_klimkiewicz_259_269.pdf (dostęp 30.07.2013 r.)

Kłos B. (2008), *Wiek emerytalny kobiet i mężczyzn*, „Infos", Biuro Analiz Sejmowych, nr 3(27), http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/publikacjeBAS.xsp?seria=3 (dostęp 30.07.2013 r.)

Kłos B. (2011), *Europejskie systemy emerytalne — stan i perspektywy*, „Analizy", Biuro Analiz Sejmowych, nr 5 (49), http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/publikacjeBAS.xsp?seria=7 (dostęp 30.07.2013 r.)

Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno--Społecznego oraz Komitetu Regionów. Europejski Semestr 2013: zalecenia dla poszczególnych krajów. Jak wyprowadzić Europę z kryzysu (2013), Komisja Europejska, Bruksela, http://www.ipex.eu/ /IPEXLWEB/home/home.do (dostęp 29.05.2013 r.) oraz: http://www.google.pl/url?sa=t&rct= =j&q=&esrc=s&source=web&cd=5&cad=rja&ved=0CEIQFjAE&url=http%3A%2F%2Fwww.ipex. eu%2FIPEXL-WEB%2Fdossier%2Ffiles%2Fdownload%2F082dbcc53eea9c03013f099299300b54. do&ei=duX3UeHiHseatQbI8oHADQ&usg=AFQjCNH8BGtBw3rxUkQ7xIrzwoHzfrssMA (dostęp 30.07.2013 r.)

Kowaleski J. T. (2011), *Struktura demograficzna starszego odłamu ludności w województwach (stan aktualny i prognozy do roku 2030)*, [w:] Kowaleski J. T. (red.), *Przestrzenne zróżnicowanie starzenia się ludności Polski. Przyczyny, etapy, następstwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Majdzińska A., Wierzbicka A. (2013), *Istota nauczania demografii w kontekście kierunków i strategii rozwoju kraju*, [w]: Jędrzejczak A., Kupis-Fijałkowska A. (red.), *Metody oceny jakości nauczania*, Acta Universitatis Lodziensis, „Folia Oeconomica", nr 280, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Obowiązujący wiek emerytalny w 26 państwach członkowskich UE i Chorwacji oraz ewentualne zapowiedzi zmian w tym zakresie (2012), MSZ, Departament Komitetu do Spraw Europejskich http://www.myslowice.znp.edu.pl/ZNP/News/Zestawienie_wiek_emerytalny.pdf (dostęp 30.08.2013 r.)

Okólski M., Fihel A. (2012), *Demografia. Współczesne zjawiska i teorie*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa

Panek T. (2009), *Statystyczne metody wielowymiarowej analizy porównawczej*, SGH

Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju (2013), Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji, Warszawa

Prognoza ludności na lata 2008—2035 (2013), GUS, http://www.stat.gov.pl/gus/5840_5744_PLK_ _HTML.htm (dostęp 19.09.2013 r.)

Raport. Starzejące się społeczeństwo jako wyzwanie ekonomiczne dla europejskich gospodarek (2013), Pracodawcy Rzeczypospolitej Polskiej, Amerykańska Izba Handlowa w Polsce, http://www.psse.waw.pl/UserFiles/wegrow/File/Raport_Starzejace_Sie_Spoleczenstwo.pdf (dostęp 01.09.2013 r.)

Quantum GIS Development Team (2012), Quantum GIS Geographic Information System, Open Source Geospatial Foundation Project, http://qgis.osgeo.org/

The 2012 Ageing Report. Economic and budgetary projections for the 27 EU Member States (2010—2060) (2012), „European Economy", No. 2, European Union

Silver workers — golden opportunities (briefing note) (2012), European Centre for the Development of Vocational Training, Thessaloniki

Srebrni pracownicy na wagę złota (nota informacyjna) (2013), Europejskie Centrum Rozwoju Szkolenia Zawodowego, Thessaloniki

Statistics Database (2013), Eurostat, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/ /search_database (dostęp 27.12.2013 r.)

Urbaniak B. (1998), *Praca zawodowa po przejściu na emeryturę. Społeczno-ekonomiczne przesłanki powrotu emerytów do aktywnego życia zawodowego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Why population aging matters. A global perspective (2007), National Institute on Aging, National Institutes of Health, U.S. Department of Health and Human Services, U.S. Department of State, http://www.nia.nih.gov/sites/default/files/WPAM.pdf (dostęp 12.08.2013 r.)

SUMMARY

The changes in demographic structure of a majority of European countries which are visible mainly by the progress in population aging have numerous consequences (both social and economic). One of the most important negative consequences seems the decrease in the potential labour force and the decline in financial efficiency of pension systems.

The paper aims at evaluating current and future changes (and their economic consequences) in European demographic structures, with particular reference to Poland.

РЕЗЮМЕ

Изменения в демографических структурах большинства европейских стран, проявляющиеся прежде всего прогрессивным старением населения, вызывают много последствий, в том числе также отрицательных (как социальных так и экономических). К самым важным последствиям следует отнести уменьшение ресурсов рабочей силы и снижение возможности финансирования пенсионных систем. Целью статьи является характеристика текущих и будущих изменений в демографических структурах Европы, с особым учётом условий в Польше.